

کتابشناسی توصیفی - تحلیلی حضرت ابوطالب به زبان های اروپایی

۱۸۷-۲۲۴

چکیده: هدف این پژوهش، ارائه چشم اندازی از تحقیقات خاورشناسان پیرامون شخصیت حضرت ابوطالب به زبان های اروپایی است. توجه به اهمیت حوزه کتابشناسی مطالعات اسلامی در غرب از یک طرف و نبود یک کتابشناسی نسبتاً جامع پیرامون آثار غربیان درباره حضرت ابوطالب از طرفی دیگر، ضرورت چنین پژوهشی را آشکار می کند. در این تحقیق، به روش کتابخانه ای از فهرست ها، کتابشناسی ها، پایگاه های اطلاعات و کتابخانه های حوزه مطالعات اسلامی به زبان های اروپایی برای جمع آوری و توصیف داده ها استفاده شده است. آثاری که در این کتابشناسی معرفی شده اند، به سه دسته تقسیم می گردند: الف) آثاری که از حضرت ابوطالب صرفاً یک زندگی نامه ارائه می دهند؛ ب) آثاری که ضمن آشنا ساختن مخاطب با ایشان و ارائه یک زندگی نامه، به ادله ایمان آوردن یا نیابردن وی نیز اشاره می کنند؛ پ) آثاری که منتقدانه و با دید تحلیلی ادله مذکور را بررسی می کنند؛ ت) بعضی از مهم ترین ترجمه های اشعار حضرت ابوطالب. از این رو، کتابشناسی این مقاله نیز در سه قسم مذکور ارائه می شود. در آخر نیز تحلیل تاریخی پژوهش های پیرامون حضرت ابوطالب به زبان های اروپایی و همچنین تصویری که شرق شناسان از ایشان دارند، به عنوان جمع بندی و نتیجه گیری آماری تقدیم می گردد.

واژگان کلیدی: ابوطالب؛ ایمان ابوطالب؛ کتابشناسی توصیفی - تحلیلی؛ خاورشناسی؛ مطالعات اسلامی به زبان های اروپایی.

Descriptive-Analytical Bibliography of Hazrat Abu Talib in European Languages

By: Seyyed Alireza Tabatabaie Yazdi

Abstract: This study intends to provide an overview of the orientalist's research on the personality of Abu Talib in European languages. On the one hand, the importance of the field of bibliography of Islamic studies in the West, and on the other hand lack of a relatively comprehensive bibliography of Western works on Abu Talib reveals the necessity of this research. Based on the library method of data collection, this research has used the lists, bibliographies, databases, and the libraries in the field of Islamic studies in European languages to gather and describe data. The works presented in this bibliography are divided into three categories: a) Works that offer only a biography of Hazrat Abu Talib; b) Works that, while acquainting the audience with him and presenting a biography, also point to the reasons for his believing or not believing in God; c) Works that critically and analytically examine the mentioned reasons; and d) Some of the most important translations of Abu Talib's poems. Therefore, the bibliography of this article is presented in the three categories mentioned. Finally, as a summary, the historical analysis of the researches on Hazrat Abu Talib which were done in European languages as well as the orientalist's conception of him is presented.

Key words: Abu Talib, faith, Abu Talib's faith, descriptive-analytical bibliography, orientalism, Islamic studies in European languages.

المسرد الوصفي التحليلي للكتب المعنية بأبي طالب باللغات الأوربية
السيد علي رضا الطباطبائي البيدي

الخلاصة: يهدف هذا التحقيق إلى تقديم لمحة عن تحقيقات المستشرقين حول شخصية أبي طالب باللغات الأوربية. وتظهر أهمية مثل هذا التحقيق والحاجة الماسة له من حقيقة ضرورة التنبيه على أهمية بحوث بيبليوغرافيا الدراسات الإسلامية في الغرب من ناحية، وفقدان مثل هذه البيبليوغرافيا الشاملة نسبياً لتأليفات الغربيين حول شخصية أبي طالب من ناحية ثانية. وأسلوب هذا التحقيق هو الأسلوب المكتبي، وقد استفيد فيه لتجميع المعلومات من فهارس الكتب واستعراضاتها وبنوك المعلومات والمكتبات المعنية بالدراسات الإسلامية بمختلف اللغات الأوربية.

أما التأليفات التي تمّ التعريف بها في هذا المسرد فيمكن تقسيمها إلى أربعة أقسام:

أ. الآثار التي تقتصر على مجرد بيان سيرة أبي طالب.

ب. الآثار التي تعرف القارئ بهذه الشخصية وتعرض سيرتها، مع إشارة إلى أدلة إيمان أبي طالب أو عدم إيمانه أيضاً.

ج. الآثار التي تتناول نقدياً وبنظرة تحليلية تلك الأدلة المذكورة وتناقش فيها.

د. الآثار التي تتضمن قسماً من أهم ترجمات أشعار أبي طالب. ومن هنا فالمقال الحالي أيضاً يقدم هذا المسرد من خلال الأقسام المذكورة، ومن ثمّ ينتهي بتقديم الخلاصة والحصيلة الإحصائية المستقاة من تحليله التاريخي للبحوث المنجزة حول أبي طالب باللغات الأوربية والتصورات التي يحملها المستشرقون عنه.

المفردات الأساسية: أبو طالب، إيمان أبي طالب، المسرد الوصفي التحليلي، الاستشراق، الدراسات الإسلامية باللغات الأوربية.

مقدمه^۱

هدف از نگارش این مقاله ارائه یک کتابشناسی توصیفی. تحلیلی از کتاب ها و مقالاتی است که درباره حضرت ابوطالب به زبان های اروپایی نوشته شده است. ناگفته پیداست که نخستین گام در تحقیق و تألیف درباره یک موضوع فراهم کردن کتابشناسی آن موضوع است. کتابشناسی متکفل تشریح، تفسیر، توصیف و بررسی کتاب است^۲ و از مهم ترین فوایدش این است که این علم با جمع آوری منابع پژوهش در یک موضوع، به جامعیت تحقیقات بعدی در آن موضوع کمک شایانی می کند.^۳ نویسنده ای که برای نگارش در موضوعی به مطالعه چند کتاب بسنده می کند و از نگریستن به کتاب های دیگر رخ برمی تابد، تألیفش بر صواب و به سامان نخواهد بود.^۴ از این رو کتابشناسی ها ابزار مهم تحقیق و کلید پژوهش های علمی محسوب می شوند.^۵

آثاری که در این کتابشناسی معرفی شده اند، به چهار دسته تقسیم می شوند:

الف) آثاری که از حضرت ابوطالب صرفاً یک زندگی نامه ارائه می دهند.

ب) آثاری که ضمن آشنا کردن مخاطب با ایشان و ارائه یک زندگی نامه به ادله ایمان آوردن یا نیاوردن وی نیز اشاره می کنند.

پ) آثاری که منتقدانه و با دید تحلیلی ادله مذکور را بررسی می کنند.

ت) بعضی از مهم ترین ترجمه های اشعار حضرت ابوطالب.

از این رو کتابشناسی این مقاله را نیز در چهار قسم مذکور ارائه می کنیم. در پایان نیز تصور شرق شناسان غیرمسلمان از شخصیت ایشان و تحلیل تاریخی پژوهش ها درباره آن حضرت به زبان های اروپایی به صورت چکیده و به عنوان جمع بندی و نتیجه گیری آماری تقدیم شده است.

پیش از این در سال ۱۳۹۴ ش مقاله ای با نام «حضرت ابوطالب از نگاه برخی مستشرقین»^۶ منتشر شده که در آن دیدگاه ۱۵ خاورشناس درباره حضرت ابوطالب به اجمال بررسی شده است. هر چند موضوع نوشته حاضر عام تر از موضوع پژوهش مذکور است، می توان این سطور را ادامه راه آن پژوهش دانست.

۱. از همه کسانی که مراد نگارش این مقاله کمک کردند، خصوصاً پدرم سید محمد و عمویم سید علی طباطبائی بزدی، دکتر مرتضی کریمی نیا و دکتر سید محسن موسوی که بدون هیچ منتی از گام های آغازین تا پایانی این پژوهش مرا از راهنمایی های خویش بهره مند کردند صمیمانه متشکرم.

۲. صمیعی، میترا؛ «کتابشناسی»؛ در دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی، ج ۲، ص ۱۵۵۹، ۱۳۸۵ ش.

3. "Bibliography" in *Encyclopedia Americana* (1918), Wilcox, Marrion ed., vol. III, p. 674; "Bibliography" in *Encyclopaedia Britannica* (March 15, 2017) <<https://www.britannica.com/topic/bibliography>>

۴. (دسترسی: ۲۳/۰۶/۱۳۹۸ ش)؛ افشار، ایرج؛ کتابشناسی ده ساله کتاب های ایران؛ با همکاری حسین بنی آدم؛ ص ۳، ۱۳۴۶ ش؛ صمیعی، میترا؛ «کتابشناسی»؛ در دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی، ج ۲، ص ۱۵۶۱، ۱۳۸۵ ش.

۵. اسفندیاری، محمد؛ کتابشناخت، ص ۹، ۱۳۷۶ ش.

۶. صمیعی، میترا؛ «کتابشناسی»؛ در دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی، ج ۲، ص ۱۵۵۹، ۱۳۸۵ ش.

۷. فخرروحانی، محمد رضا؛ «حضرت ابوطالب در نگاه برخی مستشرقین» در فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه؛ شماره ۴۷، تابستان ۱۳۹۴ ش، ص ۹۷-۱۰۶، ۱۳۹۴ ش.

محدودیت دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی و نشریه‌های بین‌المللی در مطالعات اسلامی عمده‌ترین مانع برای جامعیت کتابشناسی حاضر بوده است. در هر حال تا آنجا که مقدور بود، نوشته‌های مستقل و نیمه‌مستقل درباره حضرت ابوطالب به زبان‌های اروپایی گردآوری شد. امید است نگارش این مقاله کمکی هر چند ناچیز به پژوهش‌های بعدی با محوریت شخصیت حضرت ابوطالب کرده باشد.

قبل از آغاز یادکرد و توصیف کتاب‌ها و مقاله‌ها یادآوری نکاتی لازم است:

- کتابشناسی این مقاله صرفاً «کتاب» شناسی نیست؛ بلکه تلاش کردیم تا مقاله‌ها و جزوه‌های مربوط به بحث هم گنجانده شود.

- در توصیف کتاب‌ها کوشیده شده است تا دورنمایی از محتوای آنها به دست داده شود. تلاش شد تا از پژوهش‌های علمی‌تر، توصیف بیشتری داشته باشیم و از توضیحات اضافی درباره آثاری که جنبه داستانی دارند یا صرفاً جمع‌آوری مطالب گذشتگان و تکرار مکررات هستند دوری کنیم. همچنین در آثار علمی اولویت بیشتر توضیح با مقالات یا کتاب‌هایی بود که تا کنون به زبان فارسی یا عربی ترجمه نشده است.

- آثار معرفی شده در هر قسم به ترتیب سال وفات نویسنده آن ذکر و معرفی شده (از متقدم به متأخر) و ملاک دوم در چینش آثار، سال چاپ آنها در نظر گرفته شده است.

- آیین کتابشناسی این مقاله مطابق با روش ام‌اِل‌ای (MLA) است.

- توصیف محتویات آثار معرفی شده در این مقاله با واسطه (مثلاً برگرفته از دیگر کتابشناسی‌های توصیفی) نبوده و نگارنده این نوشته در معرفی هر کتاب یا مقاله به اصل منبع رجوع کرده است، مگر در چند مورد که تذکر داده شد.

- این پژوهش فقط در پی ارائه کتابشناسی است؛ با توجه به اینکه محتوای معدودی از کتاب‌ها و مقالات شاید از جهت فکری و اعتقادی با اندیشه اسلامی سازگار نباشد. نگارنده این سطور در قبال محتوای مقاله‌ها و کتاب‌های یادشده یا مطالبی که در اینجا از آنها نقل شده است پاسخگو نیست.

الف) آثاری که از حضرت ابوطالب صرفاً یک زندگی‌نامه ارائه کرده‌اند

از آنجا که تعدادی از دایرةالمعارف‌های اسلام که غرضشان صرفاً آشنا کردن خواننده با اسلام است - به توضیحات مختصری درباره حضرت ابوطالب اکتفا کرده‌اند، در اینجا به خلاف قسمت «ب» و «پ» این مقاله، فهرست وار این آثار را معرفی می‌کنیم و به توصیف آنها نمی‌پردازیم. تنها اگر نکته‌ای در متن مهم به نظر می‌رسید، آن را ذیل کتابشناسی آن اثر یادآور می‌شویم.

۱. مدخل «ابوطالب» در واژه نامه اسلام^۷ - زبان: انگلیسی
“Abū Ṭālib” in *A Dictionary of Islam*, Hughes, Thomas Patrick ed. (New York - London: Scribner, Welford & Co / W. H. Allen & Co, 1885), p. 8.

نویسنده: Thomas Patrick Hughes^۸

حجم اثر: ۴۹ کلمه

در این اثر حضرت ابوطالب به عنوان کسی معرفی شده که کافر زندگی کرده و کافر از دنیا رفته است. البته شایان توجه است که این دانشنامه چاپ های متعددی داشته است که ما در اینجا به ذکر اطلاعات چاپ یکی از آنها اکتفا کرده ایم.

۲. مدخل «ابوطالب» در واژه نامه تاریخی اسلام - زبان: انگلیسی
“Abū Ṭālib” in *Historical Dictionary of Islam*, Adamec, Ludwig W. ed. (Lanham - Maryland - London: The Scarecrow Press, Inc., 2001), p. 30.

نویسنده: Ludwig W. Adamec^۹

حجم اثر: ۶۲ کلمه

۳. مدخل «ابوطالب» در واژه نامه عمومی اسلام - زبان: انگلیسی
“Abū Ṭālib” in *A Popular Dictionary of Islam*, Netton, Ian Richard ed. (Richmond: Curzon, 1997), p. 18.

نویسنده: Ian Richard Netton^{۱۰}

حجم اثر: ۹۸ کلمه

۴. مدخل «ابوطالب» در واژه نامه ساده اسلام - زبان: انگلیسی
“Abū Ṭālib” in *A Basic Dictionary of Islam*, Maqsood, Ruqaiyyah Waris ed. (New Delhi: Goodword books, 1999), p. 30.

۷. برای رعایت زیبایی عبارت، در برگرداندن عناوین این دانشنامه و بعضی آثار دیگر به زبان فارسی اندکی مسامحه رخ داده است.
۸. توماس پاتریک هیوز (۱۹۱۱ - ۱۸۳۸ / ۱۸۲۳ م) از کشیش های مسیحی و اسلام شناسان زاده بریتانیا است که در سال ۱۸۶۴ م در کلیسای عالی ایرلینگتون لباس کشیشی به تن کرد. در سال های ۱۸۷۶ و ۱۸۸۶ م به ترتیب به لیسانس و دکترای الهیات نائل آمد. شاید بتوان گفت بیشتر فعالیت های او مربوط به کارهای تبلیغی برای مسیحیت بوده است. (مشکین نژاد، پرویز و سید سعید فیروزآبادی (به سرپرستی): فرهنگ خاورشناسان، ج ۸، ص ۷۷۸ - ۱۳۸۲ ش)
۹. لودویگ آدامک (۲۰۱۹ - ۱۹۲۴ م) تاریخ دان شرق نزدیک و جهان اسلام بود. در سال ۱۹۶۰ م در رشته مطالعات شرق میانه و شرق نزدیک دانشگاه کالیفرنیا درجه کارشناسی، در ۱۹۶۱ م مدرک کارشناسی ارشد و در ۱۹۶۶ م با استفاده از بورس فن آموزش دفاع ملی (National Defense Education Art) درجه دکتری دریافت کرد. در ۱۹۶۷ م استادیار دانشگاه میشیگان آمریکا و به مدت سه سال استادیار تاریخ شرق نزدیک و زبان عربی دانشگاه آریزونا آمریکا بود. عمده تحقیقاتش در زمینه تاریخ و سیاست شرق نزدیک، ترکیه و تاریخ و سیاست جهان اسلام است. (مشکین نژاد، پرویز و سید سعید فیروزآبادی (به سرپرستی): فرهنگ خاورشناسان، ج ۱، ص ۳۶، ۱۳۸۲ ش)
۱۰. آیان ریچارد نتون (متولد ۱۹۴۸ م) از اساتید بخش مطالعات اسلامی دانشگاه اکسپرت انگلستان است. فارابی و مکتب او (۱۹۹۲ م) اسلام، مسیحیت و یک سیر عرفانی: یک اکتشاف تطبیقی (۲۰۱۱ م) از جمله آثار او هستند. (منبع: پروفایل او در سایت انتشارات دانشگاه ادینبورگ - دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۰۵ ش؛ وُرلدگت - دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۱۸ ش)

نویسنده: "Ruqaiyyah Waris Maqsood"

حجم اثر: ۶۱ کلمه

طبق محتوای این مدخل، «او هرگز مسلمان نشد».

۵. کتاب اصحاب پیامبر و تابعین آنها؛ ابوطالب: حامی پیامبر - زبان: انگلیسی

Al-Sayyid, Kamal. The Companions of the Prophet and their Followers; Abu Talib: The Supporter of the Prophet (vol. I), Jasim al-Rasheed tr. (Qum: Ansariyan Publications, 2000).

نویسنده: "Kamal al-Sayyid"

مترجم: Jasim al-Rasheed

تعداد صفحات: ۳۲ صفحه (۲۲،۹ سانتی متر)

۶. مدخل «ابوطالب عبدمناف بن عبدالمطلب» در دایرةالمعارف مختصر اسلام - زبان: انگلیسی
"Abū Ṭālib 'Abd Manāf b. 'Abd al-Muṭṭalib" in A Concise Encyclopedia of Islam, Newby, Gordon ed. (Oxford: Oneworld, 2002), pp. 17-8.

نویسنده: گوردن نیوبای^{۱۱}

حجم اثر: ۳۶ کلمه

اشاره می شود که ابوطالب کافراز دنیا رفت، ولی بعداً در سرنوشت اخروی او تأملاتی صورت گرفته است؛ با اینکه قبل از تأسیس اسلام از دنیا رفته است.

۷. مدخل «ابوطالب» در دایرةالمعارف جدید اسلام - زبان: انگلیسی

"Abū Ṭālib" in *The New Encyclopedia of Islam*, Glassé, Cyril ed. (Walnut Creek - Lanham - New York: Roman & Littlefield Publishers, Inc., 2002), pp. 25-6.

۱۱. رقیه وارس مقصود (متولد ۱۹۴۲م) از نویسندگان بریتانیایی است. نام اصلی او روزلین روشیروک است. او در سال ۱۹۸۶ اسلام آورد و بعد از آن ده ها کتاب درباره اسلام و مسلمانان نوشت. او در معرفی و تبلیغ دین اسلام خدمات مهمی انجام داده است. فهرستی از آثار او را در ویکی پدیای انگلیسی می توان دید. (منبع: ویکی پدیای عربی و انگلیسی - دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۰۵ ش)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ruqaiyyah_Waris_Maqsood>.

<https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B1%D9%82%D9%8A%D8%A9_%D9%85%D9%82%D8%B5%D9%88%D8%AF>.

۱۲. کمال السید از نویسندگان عراقی الاصل تابع ایران است. او از حدود سال ۱۳۶۰ش که به ایران آمد، به کار و نگارش آثار داستانی و زندگی نامه ائمه شیعه (ع) پرداخت. او اکنون عضوانجمن قلم ایران است. (منبع: «کمال السید تابعیت ایرانی گرفت»، همشهری آنلاین - دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۱۶ ش)

<<https://www.hamshahrionline.ir/news/7575/%D8%A9%D9%85%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B3%DB%8C%D8%AF-%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%B9%DB%8C%D8%AA-%D8%A7%D8%B8%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-%DA%AF%D8%B1%D9%81%D8%AA>>.

۱۳. پروفیسور گوردن نیوبای (متولد ۱۹۳۹م) از دانشمندان مطالعات اسلامی، یهودی و مطالعات تطبیقی مشغول در دانشکده مطالعات خاورمیانه و جنوب آسیای دانشگاه اموری آمریکاست. او سال ۱۹۹۲م به عنوان استاد و رئیس دانشکده مطالعات خاورمیانه وارد دانشگاه مذکور شد. تحقیقات او درباره صدر اسلام، مطالعات تطبیقی (بین ادیان) و روابط مسلمانان، یهودیان و مسیحیان سازمان یافته است. وی مؤلف دایرةالمعارف مختصر اسلام (۲۰۰۲م) است. (منبع: پروفایل او در سایت رسمی دانشکده مطالعات خاورمیانه و جنوب آسیای دانشگاه اموری - دسترسی: ۱۳۹۸/۰۷/۱۹ ش)

<<http://mesas.emory.edu/home/people/faculty/newby.html>>.

نویسنده: Cyril Glassé^۴

حجم اثر: ۱۲۸ کلمه

این دانشنامه نسخه با زبانی شده اثر قبلی (A Concise Encyclopedia of Islam) است. این اثر با نام دیگری هم (دایرةالمعارف مختصر اسلام) به چاپ رسیده است. رک به:

“Abū Ṭālib” in *The Concise Encyclopedia of Islam*, Glassé, Cyril ed. (London: HarperSan-Francisco, 1999), pp. 25-6.

۸. مدخل «ابوطالب» در: واژه‌نامه اسلام آکسفورد - زبان: انگلیسی

“Abū Ṭālib” in *The Oxford Dictionary of Islam*, Esposito, John. L. (editor in chief) (New York: Oxford University Press, Inc., 2003), p. 5.

نویسنده: John L. Esposito^{۱۵}

حجم اثر: ۶۸ کلمه

طبق مطالب این اثر حضرت ابوطالب با وجود حمایت از پیامبر اسلام (ص) مسلمان نشد.

ب) آثاری که ضمن آشنا کردن مخاطب با حضرت ابوطالب، به صورت اجمالی به ادله ایمان آوردن یا نیاوردن وی نیز اشاره می‌کنند

۱. مدخل «ابوطالب» در دایرةالمعارف اسلام (ویرایش نخست)

نویسنده: Frants Buhl^{۱۶}

نسخه اصلی (زبان انگلیسی):

Buhl, Frants. “Abū Ṭālib” in *Encyclopaedia of Islam: A Dictionary of the Geography, Ethnography and Biography of the Mubammadan Peoples, 1st ed. (Reprint)*, vol. I (Leiden - New York - København - Köln: E. J. Brill, 1987 (1913-1936)), pp. 108-9.

حجم اثر: بیش از نیم ستون دایرةالمعارفی رحلی (۴۱۶ کلمه)

۱۴. کایریل گلاسه (متولد ۱۹۴۴م) زاده آمریکا و فارغ‌التحصیل از دانشگاه کلمبیا آمریکا است. بیش از ده اثر از او به چاپ رسیده است که از مهم‌ترین آنها می‌توان به راهنمای سفر به عربستان سعودی (۱۹۸۵م) که برای زائرین مکه نگاشته است و دایرةالمعارف جدید اسلام (که چندین بار چاپ شده است) اشاره کرد.

۱۵. جان اسپوزیتو (متولد ۱۹۴۰م) استاد امور بین‌الملل و مطالعات اسلامی دانشگاه جرج تاون آمریکا، بنیان‌گذار و سرپرست مرکز فهم متقابل مسلمانان و مسیحیان در دانشگاه جرج تاون و از کارشناسان جهانی سازمان ملل است. (منبع: پروفایل جان اسپوزیتو در سایت گاردین - دسترسی: ۱۶/۰۸/۱۳۹۸ ش)

<<https://www.theguardian.com/profile/john-l-esposito>>

۱۶. فرانتس پیتر ویلیام میروهل (۱۹۳۲-۱۸۵۰م) از خاورشناسان و زبان‌شناسان دانمارکی است. او در دانمارک و آلمان تحصیل کرد و در دانشگاه‌های کپنهاگ دانمارک و لایپزیگ آلمان به تدریس پرداخت. با تسلط بالا بر زبان‌های عبری، آرامی و فنیقی فرهنگ بزرگ و ارزشمندی حاوی زبان‌های سامی به نام گزنویس (Gesenius) تألیف کرده (۱۸۹۵م) که در آن زبان‌های مذکور را مقایسه کرده است. از دیگر آثار مهمش می‌توان به زندگی محمد (۱۹۰۳م) و قیام شیعه در دولت امویان (۱۹۱۰م)، ترجمه کتاب الشافیه فی علمی التصریف و الخط ابن حاجب (م ۳۴۶ق) به زبان دانمارکی همراه حواشی فاضلانه‌اش (۱۸۷۸م) اشاره کرد. برای اطلاعات بیشتر درباره زندگی و آثارش رک به: مشکین نژاد، پرویز و سعید فیروزآبادی (به سرپرستی): فرهنگ خاورشناسان؛ ج ۲، ص ۴۴۳-۴۴۲، ۱۳۸۲ ش؛ نیک‌بین، نصرالله؛ فرهنگ جامع خاورشناسان مشهور و مسافران به مشرق‌زمین؛ ج ۱، ص ۸-۲۲۷، ۱۳۷۹ ش.

برای چاپی دیگر از این مقاله در همین دایرةالمعارف که با نامی دیگر (دایرةالمعارف زندگی‌نامه‌ای اسلام) به زبان انگلیسی چاپ شده است، رک به:

Buhl, Frants. "Abū Ṭālib" in *Biographical Encyclopaedia of Islam* (New Delhi: Cosmo Publications, 2006), pp. 95-6.

ترجمه آلمانی:

Buhl, Frants. "Abū Ṭālib" in *Enzyklopädie des Islam: ographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker*, 1st ed., vol. I, (Leiden - Leipzig: E. J. Brill, Otto Harrassowitz, 1913), p. 115.

حجم اثر: بیش از نیم ستون دایرةالمعارفی رحلی (۳۴۷ کلمه)

برای چاپی دیگر از این مقاله در همین دایرةالمعارف که با نام واژه‌نامه فشرده اسلام به زبان آلمانی چاپ شده است، رک به:

"Abū Ṭālib" In *Handwörterbuch des Islam*, A. J. Wensinck & J. H. Kramers (Eds.) (Leiden: E. J. Brill, 1941), pp. 11-2.

ترجمه فرانسوی:

Buhl, Frants. "Abū Ṭālib" dans *Encyclopédie de l'Islam: Dictionnaire géographique, ethnographique et biographique des peuples musulmans*, 1ère édition, vol. I (Leyde - Paris: E. J. Brill, Alphonse Picard et Fils, 1913), p. 111.

حجم اثر: بیش از نیم ستون دایرةالمعارفی رحلی (۴۲۲ کلمه)

معرفی منبع

بعد از ارائه اطلاعاتی کلی درباره شخصیت حضرت ابوطالب، به کفیل شدن او برای پیامبر اسلام (ص) اشاره می‌شود. سپس نویسنده متذکر می‌شود که بزرگ شدن پسرش علی (ع) در خانه پیامبر اسلام (ص) احتمالاً افسانه‌ای بیش نباشد؛ خصوصاً با توجه به ناسازگاری این قضیه با سیره عملی ابوطالب که در میراث تاریخی ذکر شده است. در وهله بعد نویسنده چگونگی حمایت‌هایش از حضرت محمد (ص) در شعب ابی طالب را توضیح می‌دهد. بعد از آن ادعا می‌کند تعجبی نیست اگر «سیره‌های اسلامی او را تصاحب کنند»؛ چراکه اطلاعاتی زیادی از او وجود ندارد و از نزدیکان پیامبر بوده است. سپس به اختلاف‌هایی که درباره ایمان او هست اشاره می‌کند و می‌گوید که این مسئله تحت تأثیر مصلحت‌نگری‌های حزبی بوده است و احتمالاً قدر متیقن قضیه این باشد که ابوطالب با آنکه تا اندازه‌ای قلباً به دین محمدی باور داشته، تعالیم دینی او را خیال‌واهی می‌پنداشته است و از آنجا که این مسئله برای علویان پذیرفتنی نبود، به جعل بعضی روایات دست زدند که مدعایی مغایر را کمابیش با قطعیت می‌رساند. از طرفی دیگر مخالفین آنها انگشت روی روایاتی گذاشته‌اند که خود شخص پیامبر درباره عذاب‌های او در جهنم صحبت می‌کند. به‌طورکلی بوهل در این مقاله با ادبیاتی

شکاکانه به نظریه مؤمن بودن ابوطالب می نگرد و اشعار منسوب به او را ساختگی می داند.

۲. مدخل «ابوطالب» در دایرةالمعارف اسلام (ویرایش دوم)

نویسنده: William Montgomery Watt^{۱۷}

نسخه اصلی (زبان انگلیسی):

Watt, W. Montgomery. "Abū Ṭālib" in *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., vol. I, (Leiden: E. J. Brill, 1986), pp. 152-3.

حجم اثر: حدود نیم ستون رحلی دایرةالمعارفی رحلی (۳۰۷ کلمه)
ترجمه فرانسوی:

Watt, W. Montgomery. "Abū Ṭālib" in *Encyclopédie de l'Islam*, 2ème edition, vol. I, (Leyde: E. J. Brill - Paris: G.-P. Maisonneuve, Max Besson, Succ^R, 1960), p. 157.

حجم اثر: حدود نیم ستون دایرةالمعارفی رحلی (۳۲۱ کلمه)

معرفی منبع

گزارشی است مختصر (حدوداً یک چهارم مقاله ویرایش سوم دایرةالمعارف) از شخصیت حضرت ابوطالب. در این گزارش ابتدا به نسب او اشاره می شود و بعد ماجرای رد و بدل شدن سقایت و رفادت بین او و عقیل بن عبدالمطلب (م ۶۰ق) بیان می شود. سپس بعضی حمایت هایش و در ادامه آن ماجرای تحریم و شعب ابی طالب بیان می شود. درباره ایمان ابوطالب فقط یک جمله ذکر شده که ظاهراً او با وجود این مجاهدات اسلام نیاورده است. نویسنده درباره ایمان ابوطالب به آثار دیگران ذیل مبحث «سرنوشت کسانی که قبل از رسالت محمد (ص) از دنیا رفتند»^{۱۸} ارجاع داده است. کتاب شناسی انتهای مقاله نشان می دهد نیمی از منابعی که نویسنده استفاده کرده است از پژوهش های خاورشناسان معاصر بوده است.

۳. مدخل «ابوطالب» در دایرةالمعارف اسلام (ویرایش سوم)

۱۷. ویلیام مونتگومری وات (۲۴ اکتبر ۲۰۰۶ - ۱۴ مارس ۱۹۰۹) استاد رشته زبان عربی و مطالعات اسلامی در دانشگاه ادینبورو در اسکاتلند بود. مونتگومری وات از برجسته ترین اسلام شناسان غربی به حساب می آمد و تأثیر عظیمی در رشته مطالعات اسلامی برجای نهاد. حوزه تخصصی مطالعات وی اندیشه های امام محمد غزالی بود. وی سال ها در دانشگاه ادینبورو تدریس و شاگردان فراوانی در حوزه اسلام شناسی تربیت کرد. به واسطه همدلی او با مسلمانان در کتاب هایش، نام او به وسیله بسیاری از مسلمانان در سرتاسر دنیا با احترام برده می شود. وات زندگینامه ای از حضرت محمد (ص) تألیف کرده است: محمد در مکه (۱۹۵۳) و محمد در مدینه (۱۹۵۶) که در این رشته کلاسیک به حساب می آیند. (اینترنت دسترس: ۱۱/۰۷/۱۳۹۸ ش؛ پروفایل مونتگومری وات در بریتانیکا. دسترس: ۱۱/۰۷/۱۳۹۸ ش)

<<https://www.independent.co.uk/news/obituaries/professor-w-montgomery-watt-423394.html>>

<<https://www.britannica.com/contributor/William-Montgomery-Watt/3131>>

۱۸. برای آگاهی از دیدگاه شیعیان در این موضوع رک به: میثمی غدیری، مزمل حسین. نبوة ابی طالب عبد مناف (علیه السلام) (قرن ۱۴). برای دیدگاه اهل سنت متأخر بنگرید: اژهری لادقی، سلمان؛ بلوغ المآرب فی نجاته (علیه السلام) و عمه ابی طالب (۱۴۲۱ق)؛ حسینی برزنجی، عبدالرسول؛ سداد الدین و سداد الدین فی اثبات النجاة والدرجات للوالدین، ۲۰۰۶ م.

نویسنده: Uri Rubin^{۱۹}

نسخه اصلی (زبان انگلیسی):

Rubin, Uri. "Abū Tālib" in *Encyclopaedia of Islam*, Kate Fleet et al (ed.), 3rd ed., vol. I (Leiden: E. J. Brill, 2009), pp. 42-4.

حجم اثر: حدود یک صفحه رحلی دایرةالمعارفی (۸۸۲ کلمه)

معرفی منبع

نگارنده در این مدخل صرفاً مطالبی را ذکر می کند که در کتب تاریخی اسلامی و سیره در دسترس است. ارجاعات متن فقط به میراث اسلامی تعلق دارد و آن هم اکثراً کتاب الطبقات الکبری ابن سعد (م ۲۳۰ق) است، ولی در کتاب شناسی آخر مقاله بعضی از کتاب های خاورشناسان نیز دیده می شود. در بند اول مطالب کلی زندگی حضرت ابوطالب بیان می شود. در بند دوم به گرایش اعتقادی او اشاره می شود و نمونه هایی از حمایتش از پیامبر اسلام ذکر می گردد. بند سوم به این امر اختصاص یافته که حمایت او از پیامبر اسلام (ص) صرفاً از روی تعصب خانوادگی بوده و شاهدهی بیان می گردد. در بند آخر درباره سرنوشت او در آخرت بحث و گرایش های مختلف دانشمندان اسلام در این باب توصیف می شود. به این صورت که نظریه سعادت اخروی او (چه به واسطه شفاعت پیامبر (ص) و چه ایمان واقعی اش) در بعضی منابع شیعی یافت می شود و به قول ابن ابی الحدید (م ۶۵۶ق) این نظریه قانع کننده نیست و توسط معتزله رواج یافته است.

۴. کتاب مطالعه ای در زندگی ابوطالب - زبان: انگلیسی*

Thariani, Sabir. *Study on the life of Abu Talib* (Karachi: Peermahomed Ebrahim Trust, 1970).

نویسنده: Sabir Thariani^{۲۱}

تعداد صفحات: ۷۰ صفحه (۲۲ سانتی متر)

معرفی منبع

کتابی است با رویکردی شیعی مشتمل بر ابوابی کوچک که پوشش دهنده مطالب کلی درباره

۱۹. پوری روبین (متولد ۱۹۴۴م) از قرآن پژوهان و سنت پژوهان مشهور معاصر است. او در یکی از توابع تل آویو اسرائیل به دنیا آمد. پس از پایان دوره کارشناسی وارد مرکز زبان و ادبیات عربی دانشگاه تل آویو شد و تا مقطع دکترا ادامه داد. رساله پایان نامه دکتری خود را در سال ۱۹۷۵م درباره زندگی نامه و سنت پیامبر در صدر اسلام ارائه داد. پس از اتمام دوره دکترا به تدریس در دانشکده زبان عربی دانشگاه تل آویو مشغول شد و پس از مدتی به سمت استاد تمامی منصوب شد. روبین از اعضای موسسه مطالعات پیشرفته دانشگاه عبری اورشلیم نیز بود. حوزه های پژوهشی روبین درباره اسلام آغازین با تاکید ویژه بر قرآن، تفسیر قرآن، سیره و حدیث اسلامی است. روبین از اعضای هیئت مشورتی دایرةالمعارف قرآن لایدن (انتشارات بریل) است که برخی از مداخل آن به دست او نوشته شده است. (سایت کلپزل، با تلخیص و ویرایش. دسترسی: ۱۳۹۸/۰۶/۱۶ش) برای اطلاعات بیشتر درباره او و آثارش می توانید به سایت شخصی وی «www.urirubin.com» مراجعه کنید.

<<http://cliseil.com/%DB%8C%D9%88%D8%B1%DB%8C-%D8%B1%D9%88%D8%A8%DB%8C%D9%86-uri-rubin/>>.

۲۰. برای نظم دهی بهتر با آنکه وفات مؤلف این کتاب زودتر از وفات نویسندگان دواثر قبل بود، این کتاب را بعد از دایرةالمعارف ها ذکر کردیم.

۲۱. صابیر ثاریانی (۱۹۷۲ - ۱۹۰۷م).

مشخصات فردی حضرت ابوطالب، فرزندان و تنی چند از بنی هاشم، مانند عبدالله (م ۵۳/۵۲ق)، عبدالمطلب (م ۴۵ق) و پیامبر اسلام (ص) و شخصیت های مهم صدر اسلام، مثل حضرت خدیجه (م ۳ق) و آمنه (م ۲۶ق) است. همچنین به بعضی وقایع مهم صدر اسلام اشاره می شود. نویسنده این موارد را به ترتیب تاریخ یاد می کند. در ابواب بعدی به فعالیت های مهم ایشان، حمایت ها، شایستگی ها و مطالب نقل شده از ایشان در صدر اسلام پرداخته می شود. روی هم رفته می توان گفت کتابی است که تاریخ اسلام را گزیده و بدون تحلیل بیان می کند و فقط نقش ابوطالب را در جای جای آن توضیح می دهد. در کل می توان گفت نویسنده قلم فرسایی کرده و مخاطب این کتاب را عامه مردم در نظر گرفته است. قالب کتاب آکادمیک نیست و حتی درون متن هیچ ارجاعی، نه به صورت پاورقی و نه پانویس وجود ندارد. منابع این کتاب - همان طور که در فصلی جداگانه نام برده شده است - ۱۲ کتاب از سیره ها و کتاب های تاریخی عربی (عموماً از اهل سنت) است.

۵. مدخل «ابوطالب» در دایرةالمعارف جهان اسلام آکسفورد - زبان: انگلیسی
Haider, Najam Iftikhar. "Abū Ṭālib" in The Oxford Encyclopedia of the Islamic World. : Oxford University Press, , 2009. Oxford Reference. Date Accessed 14 Nov. 2019 <<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195305135.001.0001/acref/9780195305135-e-0988>>.

نویسنده: Najam Iftikhar Haider^{۲۲}

حجم اثر: حدود ۵۸۰ کلمه

معرفی منبع

بعد از ارائه اطلاعاتی کلی درباره شخصیت و جایگاه حضرت ابوطالب در اسلام آغازین، مانند حمایت های او از پیامبر اسلام (ص) و ماجرای شعب ابی طالب نویسنده به نقش فرزندان او در تحولات بعدی دین اسلام اشاره می کند. سپس حیدر در طی یک بند اقوال مختلف در ایمان آوردن حضرت ابوطالب را بررسی و ادله و دوطرف را فقط ذکر می کند. در وهله بعد او بیان می کند که مسئله ایمان ابوطالب در روزگار معاصربه یک جدال فرقه ای تبدیل شده که شیعیان در صدد اثبات و اهل سنت در صدد رد آن هستند. هر چند عبدالله خنیزی (رک به: همین مقاله، ابوطالب مؤمن قریش) عقیده دارد از لحاظ تاریخی این بحث فرقه ای نبوده و تعداد قابل توجهی از دانشمندان سنی در قرون میانه از اسلام آوردن او دفاع کرده اند.

۶. مدخل «ابوطالب» در: دایرةالمعارف زندگی نامه ای اسلام - زبان: انگلیسی

۲۲. نجم افتخار حیدر دانشیار دانشکده دین دانشگاه کلمبیا آمریکا است. مدرک ام فیل خود را از دانشگاه هاروارد (۲۰۰۰م) و دکترایش را از دانشگاه پرینستون آمریکا (۲۰۰۷م) گرفت. حوزه مطالعاتی او درباره تاریخ صدر اسلام، روش شناسی و توسعه حقوق اسلامی و شیعه شناسی است. از کتاب های مهم او خاستگاه های شیعه (۲۰۱۱م) و اسلام شیعی (۲۰۱۴م) هستند. (منبع: پروفایل نجم حیدر در سایت رسمی دانشکده دین دانشگاه کلمبیا. دسترسی: ۱۳۹۸/۰۷/۲۵ش)

“Abu Talib” in *Biographical Encyclopaedia of Islam*, vol. 3, Syed, M. H. ed. (New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd., 2009), pp. 661-4.

نویسنده: M. H. Syed^{۲۳}

حجم اثر: ۳ صفحه و نیم (۲۴ سانتی متر)

معرفی منبع^{۲۴}

نویسنده ابتدا نسب حضرت ابوطالب را بیان می‌کند. به این صورت که فرزندان، پدر، مادر، خواهران و برادران او را نام می‌برد. بعد از توضیحاتی کلی درباره بزرگ شدن پیامبر اسلام (ص) تحت کفالت حضرت ابوطالب، نقش او در زندگی پس از رسالت آن حضرت (ص) بیان می‌شود. در وهله آخر در حدود یک صفحه و نیم دیدگاه اعتقادی شیعیان و اهل سنت درباره سرنوشت اخروی او مطرح می‌شود. در این قسمت بعضی دلایل مشهور نجات و عدم نجات او در دیدگاه فریقین بررسی می‌شود.^{۲۵} در قسمت استدلال‌های اهل سنت به برخی روایات تاریخی و شأن نزول آیات اشاره می‌شود. در ضمن بیان استدلالات شیعیان به مبحث «تحریف امویان با غرض تبلیغات ضد علوی» و «متأخر بودن نزول بعضی آیات ادعاشده نسبت به وفات ابوطالب» اشاره می‌شود. از جمله مواردی که به عنوان استدلال شیعیان ذکر می‌شود آن است که اگر ابوطالب کافر بود، چگونه عقد نکاح پیامبر اسلام (ص) و حضرت خدیجه را او خواند؟ اگر او ایمان نداشت، این عقد هم باطل می‌بود، ولی روشن است از آنجا که قبل از ازدواج حضرت محمد (ص) رسالتی نبود، تا چه رسد به وجود شریعت، صحت و بطلان عقود با دید شرعی معنا ندارد.

پ) آثاری که منتقدانه و با دید تحلیلی به ابعاد مختلف شخصیت حضرت ابوطالب پرداخته‌اند^{۲۶}

۱. مقاله «درباره دیوان ابوطالب و دیوان ابوالاسود دؤلی». زبان: آلمانی

Nöldeke, Theodor. “Ueber den Dīwān des Abū Ṭālib und den des Abū 'I' aswad Addual” in *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, vol. 18, no. 1/2 (1864), pp. 220-231.

۲۳. مشاهد حسین سید (متولد ۱۹۵۳م) سیاستمدار، روزنامه‌نگار و عضو مجلس سنای ناحیه پایتختی اسلام‌آباد پاکستان است. در سایت آمازون ۱۹۱ کتاب از او در مسائل مختلف اسلامی و غیراسلامی دیده می‌شود که یا به تنهایی یا به صورت مشارکتی در نگارش آنها نقش داشته است. (ویکی‌پدیای انگلیسی. دسترسی: ۱۶/۰۸/۱۳۹۸ش)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Mushahid_Hussain>.

۲۴. اشتباه نشود با دایرةالمعارف زندگی‌نامه‌ای اسلام که توضیح آن ضمن بررسی ویرایش نخست دایرةالمعارف اسلام (چاپ بریل) آمد.

۲۵. از آنجا که در معرفی منابع بخش «پ» این ادله را به طور تفصیلی بررسی کرده‌ام، از ذکر آنها در اینجا خودداری می‌کنم.

۲۶. خالی از لطف نیست که تذکر دهم قبل از اثر شماره ۱ این بخش، مقاله‌ای از اشپرنگر (۱۸۹۳م) در سال ۱۸۶۰م به چاپ رسیده است که در آن درباره ایمان حضرت ابوطالب مطالبی بیان شده است که تأثیر مهمی در آثار بعدی خاورشناسان در این مباحث داشته است، اما از آنجا که عنوان آن مقاله با مآخذشناسی ما سازگار نبود، فقط مطالب مربوطه را در بخش نتیجه‌گیری ذکر کردیم. برای مقاله اشپرنگر رک به:

Sprenger, A. “Ibn Ishāq Ist Kein Redlicher Geschichtsschreiber.” In *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, vol. 14, no. 1/2, 1860, pp. 288-290.

نویسنده: Theodor Nöldeke^{۲۷}

تعداد صفحات بخش مربوطه: ۱۲ صفحه

تعداد صفحات کل مقاله: ۲۱ صفحه

معرفی منبع

در این مقاله نویسنده سعی می‌کند توضیحاتی چند دربارهٔ هریک از دیوان های مذکور در عنوان (هم توضیحات نسخه شناسی و هم کتابشناسی) ارائه کند و بخش هایی از آن را به زبان آلمانی برمی‌گرداند. دربارهٔ دیوان حضرت ابوطالب ابتدا توضیحاتی دربارهٔ نسخه می‌دهد: نسخهٔ «D. C. ۳۳» از کتابخانهٔ آل رفاعیهٔ دانشگاه لایپزیگ آلمان^{۲۸} که از نسخه‌ای به خط ابن جتّی (م ۳۹۲ق) استنساخ شده است. این نسخه از قدیمی ترین نسخه‌ها با خط نسخ بوده و در محرم سال ۳۸۰ هجری کتابت شده است. سپس نولدکه به بعضی مختصات کتابت این نسخه اشاره می‌کند. در وهلهٔ بعد وی توضیح می‌دهد که هر کس هر مقدار با جزئیات تاریخ زندگی محمد (ص) آشنایی داشته باشد، دربارهٔ اصالت قسمت بزرگی از این شعر بسیار شک خواهد کرد و به جابودن این شک هم با تفحص های علمی بعدی تا اندازهٔ بالایی تأیید می‌شود. او ادامه می‌دهد: تحریفات این شعر و نسبت دادن آن به ابوطالب ممکن است دو دلیل داشته باشد: یا به دلیل میل شدید مسلمانان به بازسازی و احیای متن (از دست رفته) و تزئین (و مبالغه در) آن یا برای تأمین غرض های حزبی و مذهبی بوده است. دربارهٔ اشعار ایام العرب^{۲۹} اعراب مشکل چندانی نداشتند. چراکه اشعار با این موضوع به وفور موجود بود. دربارهٔ زندگی پس از هجرت محمد (ص) هم حسان بن ثابت (م بین ۳۵ و ۴۰، یا بین ۵۰ و ۵۴ق) و کعب بن مالک (م ۵۱ق) اشعار پرمایه‌ای سروده بودند، ولی برای زندگی قبل از هجرت او اشعار زیبایی موجود نبود؛ زیرا نقش وی در مکه بسیار بی‌اهمیت بود. دلیل فقدان این اشعار هم این است که همه اشعاری که در این باره سروده شده بودند، دربارهٔ جنگ و نزاع بوده است و چه بسا اصلاً مناسب نبود تا از آنها حفاظت شود یا اینکه اتفاقاً سروده‌های خوبی موجود بود که از آنها مراقبت نشد و از بین رفت. به هر حال راویان شعر برای برطرف کردن این نکته ضعف دست به اختراع اشعار زدند و آنها را به بزرگان قبیلهٔ خود نسبت دادند. همان طور که برای احیای تاریخ درگذشتگان شان و قصه‌های آبا و اجدادی شان اشعاری سرودند که بعضاً واقعاً زیبا هستند. البته این نوع از تحریف نسبتاً بی‌ضرر است و با آنچه اصحاب هرودوت

۲۷. تئودور نولدکه (۱۹۳۰ - ۱۸۳۶م) متولد هانوفر آلمان از خاورشناسان، اسلام‌پژوهان و زبان‌شناسان مشهور است. او از سال ۱۸۷۲ تا ۱۹۰۶م از اساتید زبان های شرقی دانشگاه استراسبورگ آلمان بوده است. با نگاشتن کتاب های دستور زبان سامی وی خدمات علمی بسیاری به این زبان ها داشته است. از مهم ترین آثار او می‌توان به تاریخ قرآن (۱۸۵۹) و زندگی محمد (۱۸۶۳) اشاره کرد. (بریتانیکا آنلاین؛ دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۱۵ش)

<<https://www.britannica.com/biography/Theodor-Noldeke>>

۲۸. تصویر این نسخه در سایت کتابخانه آل رفاعیهٔ دانشگاه لایپزیگ به صورت آنلاین موجود است. رک به:

<https://www.refaiya.uni-leipzig.de/rsc/viewer/RefaiyaBook_derivate_00004413/vollers_505_003.jpg>

۲۹. عنوانی که برجنگ‌ها و کشمکش های قبیله‌ای یا قومی عرب پیش از اسلام و صدر اسلام اطلاق می‌شد. برای تفصیل مطلب رک به: سجادی، صادق؛ «ایام العرب» در دایرةالمعارف بزرگ اسلامی؛ موسوی بجنوردی، کاظم (زیر نظر)؛ ج ۱۰، ص ۴-۴۹۲، ۱۳۸۰ش.

برای او انجام دادند شباهت دارد. هر چند در تاریخ زندگی پیامبران علاوه بر موردی که گذشت، این تحریف‌ها ارتباط نزدیکی با اغراض بعضی حزب‌های سیاسی و تمایلات مذهبی دارد. علویان در صدد بودند تا کاری کنند که مقام جدشان را بالا ببرند. در این وضعیت شواهد دال بر بلندمقامی بنی‌هشام بسیار مهم به نظر می‌آید. بر این اساس دسته‌ای از اشعار جعل شد تا نشان دهد ابوطالب علاقه بسیاری به پیامبر اسلام داشته است، اما حقیقت تلخ آن بود که با وجود این مجاهدات فقط به او ایمان نیاورده است.

البته بعداً کافرازدنیارفتن ابوطالب هم خیلی راحت تکذیب شد، ولی در زمانی که این دسیسه‌ها برای تحریف شعر چیده شده بود، کفر ابوطالب برای همه واضح بود و عملاً تکذیب این موضوع میسر نبود و جاعل شعر باید این نکته را رعایت می‌کرد. به همین دلیل بعد از اینکه جملاتی را از زبان ابوطالب جعل کرد، یک بهانه احمقانه هم برای او تراشید که «من حاضرم زندگی‌ام را هم فدای محمد (ص) بکنم، ولی برای ترس از نکوهش دیگران ایمان نمی‌آورم».

سپس نولدکه ادامه می‌دهد: به دلیل تقدم نسبی اصالت این اشعار که از یک سری قرینه‌ها به دست می‌آید، تقریباً با قاطعیت می‌توان گفت که ابن اسحاق (م ۱۵۹/۱۵۰ق) قسمتی از این شعر را در کتاب خود آورده بوده است^{۳۰} و نکته قابل توجه دیگر هم این است که در اشعار این دیوان هنوز یکپارچگی در خانواده بنی‌هاشم دیده می‌شود که یعنی هنوز آن وقایع تفرقه‌انداز بین بنی‌عباس و بنی‌هاشم برای دستیابی به حکومت رخ نداده است. آهنگ یکنواخت شعر و تکرار مدام افکار هماهنگ مؤید آن است که همه این اشعار از یک کارخانه بیرون آمده و ظاهراً جاعل همه‌شان یکی است. با این حال شک ندارم که این تحریف‌کنندگان قطعاً قسمتی از اشعار واقعی ابوطالب را هم در جعل خود آورده‌اند؛ چراکه بعضی ابیات به صورت واضحی مربوط به وضعیت حقیقی ابوطالب است. از این رو در ظاهر نمی‌تواند ساخته جاعلی باشد که معمولاً برای جعل وضعیت زمان خویش را در نظر می‌گیرد و جعل می‌کند. سپس نظر ابن هشام (م ۲۱۸/۲۱۲ق) را که می‌گوید: «بعض أهل العلم بالشعرینکر اکثره» (بعضی از شعرشناسان اکثر اشعار دیوان را انکار می‌کنند) تأیید می‌کند و اذعان می‌دارد که قرینه خارجی قابل توجهی در این باب می‌تواند باشد.

پس از اشاره‌ای به تفاوت‌های محتوایی این دیوان و آنچه ابن هشام نقل کرده است نولدکه ادامه می‌دهد: از دسته مجعولاتی که جانبداری و اغراض جعل کمتری دارند، اشعاری هستند که ابوطالب در سوگ خویشاوندان خویش سروده است که احتمالاً برای تزئین زیبایی شعر اضافه شده‌اند. سپس

۳۰. نولدکه در این مقاله با نظر اشپرنگر (م ۱۸۹۳م) که همه اشعاری که از ابوطالب در سیره ابن اسحاق موجود است را بدون استثنا جعلی می‌داند مخالفت می‌کند. اشپرنگر همچنین عقیده دارد که این جعل از سوی حکومت بنی‌امیه (۱۳۲ - ۴۱ق) نبوده است؛ چراکه نفوذ اجتماعی و قدرت آنها هیچ‌گاه به اندازه‌ای نبوده که دست به چنین کاری بزنند. برای نظر اشپرنگر در این باره رک به: همین مقاله، بخش نتیجه‌گیری. همچنین رک به:

مرثیه ابوطالب برای برادرش عبدالله (م ۵۳ ق. ه) را برای نمونه ذکر می کند.

در میان مرثیه های دیوان نولدکه تنها مرثیه ابوطالب برای ابوامیه بن المغیره بن عبدالله بن عمر مخزومی (م احتمالاً قبل از بعثت) را اصیل می داند. می گوید: هیچ دلیلی وجود ندارد که بخواهیم به این مرثیه بدین باشیم. تقریباً این شخص ناشناخته است و هر چند در تاریخ اطلاعاتی درباره وفاتش وجود دارد، ازدنیارفتنش آن قدر مهم نبوده که جاعلی بخواهد برای این مطلب چیزی جعل کند. شخص ازدنیارفته متعلق به خانواده ای است که بسیار با محمد (ص) دشمن بوده و چنین شخصی اگر ابوطالب نگفته بود، نمی توانست «خیر الناس» (بهترین مردم) خطاب شود. نکته آخری که در این باره ذکر می کند این است که صحت این شعر دو مؤید دارد. اول آنکه ابوالعباس مبرد (م ۲۸۶ ق) این شعر را منتسب به ابوطالب انشاد کرده است و نامش در سند دیوان هم به چشم می خورد. دیگر آنکه چند بیتی که ظاهراً اصالتاً مشابه قسمتی از این اشعار است، کمی قبل تر در دیوان بدون ذکر هیچ دلیلی گنجانده شده است. از آنجا که مفهوم این دو پاره شعر بسیار با هم تفاوت دارد، می فهمیم که سروده حقیقی که این دو از آن نقل می کنند، باید بسیار قبل تر سروده شده باشد و همین امر دلالت می کند که این شعر اصالت دارد. این تفاوت فراوان مانع از آن می شود که باور کنیم هر دو ساختگی باشند. سپس این اشعار را با هر دو نقل ذکر و ترجمه می کند.

او اضافه می کند: از همه جالب تر آن دسته اشعاری است که در آن ابوطالب سفر خویش به شام را یاد می کند. در این موارد شعر بسیار ساده لوحانه به نظر می رسد. در اینجاست که درمی یابیم افسانه سازی برای جوانی های پیامبر اسلام به زمان های خیلی دور بازمی گردد. اکیداً باید توجه شود که هیچ یک از اطلاعات داده شده در این اشعار را نمی توان واقعی دانست و حتی اسامی دشمنان محمد (ص) هم که همه شان یهودی ذکر شده اند هیچ ارزش تاریخی ای ندارند. سپس این اشعار را نقل و ترجمه می کند و در پایان به اجمال سند شعر را بررسی می کند.

۲. مقاله «تنظیم مغرضانه تاریخ صدر اسلام». زبان: آلمانی
Nöldeke, Theodor. "Zur Tendenziösen Gestaltung Der Urgeschichte Des Islām's." in *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, vol. 53, no. 1, 1899, pp. 16–33.

نویسنده: Theodor Nöldeke^{۳۱}

تعداد صفحات بخش مربوطه: حدود ۲ صفحه

تعداد صفحات کل مقاله: ۱۹ صفحه

معرفی منبع

به طور کلی این مقاله سعی دارد تا اثبات کند قسمتی از آنچه اکنون به عنوان تاریخ صدر اسلام شناخته

می شود، در واقع داستان هایی است که حزب های مختلف دینی و سیاسی آن را موافق با اغراض خود شکل داده اند. یکی از بخش های این مقاله مطالبی است که درباره حضرت ابوطالب بیان می شود. نولدی که در این بخش توضیح می دهد که بدترو ناپسند تراز دیرمسلمان شدن عباس بن عبدالمطلب (م ۳۲ق) که برای عباسیان (۶۵۶-۱۳۲ق) مشکل ساز می شد، این بود که جد علویان حضرت ابوطالب با آنکه پیامبر اسلام (ص) را حمایت کرده بود هیچ گاه ایمان نیاورد. حتی اشعاری که ابن اسحاق (م ۱۵۹/۱۵۰ق) جمع کرده است هم بر اسلام آوردن او دلالت نمی کند. به همین دلیل علویان سعی کردند تا با ساختن افسانه هایی غرض خود را. مثلاً بالا آوردن منزلت اجتماعی شان. تأمین کنند. برای نمونه چنین ادعا کردند که پیامبر اسلام رستگاری ابوطالب را بیمه کرده است. سپس برای تأکید بیشتر بر مؤمن از دنیا رفتن او چنین روایت کردند که خود عباس هم به هنگام وفات ابوطالب شهادتین را از لبان او شنیده بود. عباسیان پاسخ دادند که عباس در آن موقع کافر بوده است و شهادت او پذیرفته نیست. حتی ابوبکر (م ۱۳ق) رقیب مسلم تر علی بن ابی طالب^{۲۲} به عنوان شاهد شهادت دادن ابوطالب آورده شده است: از «اسلام آوردن ابوطالب بیشتر خوشحال شدم تا اسلام آوردن پدرم»، ولی این جمله هم به وسیله عباسیان طوری دیگر تفسیر شد: «اگر ابوطالب اسلام می آورد بیشتر خوشحال می شدم تا از اسلام آوردن پدرم» که این تفسیر قضیه را کاملاً برعکس می کرد. روایت هایی که در آن به رساندن خیر وفات ابوطالب به پیامبر اشاره شده هم با لفظ «عموی گمراهت از دنیا رفت» بیان شده است. تفسیر بعضی آیات قرآن هم به مسئله ایمان نیاوردن وی نسبت داده شده و در بعضی روایات خود پیامبر اخباری را درباره وضعیت عمومی در جهنم دریافت کرده است. البته باز مشکل به این آسانی برای عباسیان حل نمی شد؛ چرا که حتی اگر اثبات می شد که ابوطالب در واقع کافری بود که برادر جد مؤمنشان بوده است، باز هم وجود علی (ع) علویان را یک درجه بالاتر از عباسیان قرار می داد. سپس نمونه هایی دیگر از جدال عباسیان ذکر می شود. برای مثال مخالفان علی (ع) پسرانش را «پسر ابوطالب (کافر)» صدا می کردند. ابن معتز (م ۲۹۶ق) نیز که در این مجادلات بسیار قدرتمند جلوه می کرد و مکرر در احتجاج هایش علیه علویان بر نام جد آنها تأکید می کرد. بعد از ذکر چند نمونه در این باره یک نمونه از معتضد عباسی (خلافت: ۲۷۹ تا ۲۸۹ق) نقل می شود که در فرمان خود برای اشاره به حضرت ابوطالب از عبارت «حامی کافر پیامبر» استفاده می کند.

از جمله تلاش های علویان در این مجادلات که نولدی که به آن اشاره می کند، این بود که آنها سعی می کردند فاطمه بنت اسد (م ۴ق) را که مطالب زیادی در سیره درباره او موجود نیست و حتی در افسانه ها هم خبر خاصی از او وجود ندارد، مؤمن جلوه بدهند و بگویند که او نیز به مدینه هجرت کرده است. دیگر آنکه علویان این اعتقاد را رواج می دادند که علی و آباء او هیچ گاه هیچ بتی را نپرستیده اند. در مجموع مطابق با هدف اصلی مقاله نولدی که در این بخش سعی دارد تلاش های علویان و عباسیان را

برای تنظیم و شکل دهی تاریخ صدر اسلام مطابق با اغراض خود در قالب مثال بیان کند.

۳. بخش «ابوطالب» در کتاب تاریخ ادبیات عربی (GAL)

نویسنده: Carl Brockelmann^{۳۳}

نسخه اصلی (زبان آلمانی):

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur*. Erster Band (Leiden: E. J. Brill, 1943), p. 38.

تکمیل (استدراک جلد اول کتاب، بخش ابوطالب):

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur*. Erster Supplementband (Leiden: E. J. Brill, 1937), p. 73.

تعداد صفحات: کمتر از یک صفحه (۲۵ سانتی متر)

ترجمه عربی^{۳۴}:

بروکلمان، کارل؛ تاریخ الأدب العربی؛ عبدالحلیم النجار (نقله إلى العربية)؛ المجلد الأول، الجزء الأول، الطبعة الثانية: قم، مؤسسة دار الكتب الإسلامی، ص ۱۷۵، ۱۴۲۹ق.

تعداد صفحات: کمتر از ۱ صفحه (۲۴،۵ سانتی متر)

ترجمه انگلیسی (نسخه آنلاین در بریل آنلاین):

Witkam, Jan Just. "Brockelmann in English: The History of the Arabic Written Tradition Online". *Brockelmann in English: The History of the Arabic Written Tradition Online*, vol. I, (Leiden, The Netherlands: Brill, n.d.), p. 36. <<https://brill.com/view/db/breo>>. Web. 14 Nov. 2019.

معرفی منبع

در این اثر به نسخه های مختلف از دیوان حضرت ابوطالب اشاره می شود. در ضمن نویسنده به محتوای دیوان هم می پردازد و توضیح می دهد که ماجرای رابطه بین پیامبر (ص) و قریش در آن انعکاس داده شده است. وی ادامه می دهد: چه بسا انتساب بعضی از اشعار این دیوان به ابوطالب صحیح باشد؛ چراکه با دیدگاه های حقیقی ابوطالب متناسب است، ولی بیشتر آن جعل شده است؛ چراکه انگیزه زیبا جلوه دادن سیره پیامبر اسلام (ص) از همان اوایل در مسلمانان وجود داشته است. از طرفی دیگر شیعیان علی (ع) سعی می کردند حمایت پدرش ابوطالب از پیامبر (ص) را بارز کنند. این

۳۳. کارل بروکلمان (۱۹۵۶ - ۱۸۶۸م) از خاورشناسان مشهور آلمانی است. او در دانشگاه های روستوک آلمان، برسلو لهستان و استراسبورگ فرانسه به مطالعات خاورشناسی، لغت شناسی و تاریخ پرداخت. دکترای خود را در سال ۱۸۹۰م در دانشگاه استراسبورگ با راهنمایی تنودور نولدکه (م ۱۹۳۰م) دریافت کرد. از مهم ترین آثار وی تاریخ ادب عربی است که ویرایش دوم آن بین سال های ۱۹۳۷ و ۱۹۴۹ در ۵ جلد به چاپ رسید:

Sellheim, Rudolph. "Carl Brockelmann" in: *Encyclopaedia Iranica* (1990), vol. IV, Fasc. 5, pp. 456-7.

۳۴. چه بسا اشاره کردن به ترجمه های عربی و فارسی این اثر و اثر بعدی خارج از عنوان این مقاله باشد، اما برای سهولت دسترسی محققان به منبع مذکور کتابشناسی ترجمه عربی و فارسی آن را هم در اینجا یادآور شدیم.

جعل بسیار قدیمی باشد؛ چراکه این اشعار بنی هاشم را یک پارچه و متحد نشان می دهد و تفرقه میان علویان و عباسیان (۶۵۶-۱۳۲ق) در آن دیده نمی شود. به همین دلیل احتمال صحیح بودن (کلیت) این شعر بالاست.^{۳۵}

۴. بخش «ابوطالب» در کتاب تاریخ نگارش های عربی (GAS)

نویسنده: Fuat Sezgin^{۳۶}

نسخه اصلی (زبان آلمانی):

Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums, Band II: Poesie. Bis ca. 430 H.* (Leiden, The Netherlands: Brill, 1975), pp. 273-5.

تعداد صفحات: ۳ صفحه (۲۴ سانتی متر)

ترجمه عربی:

سرگین، فؤاد؛ تاریخ التراث العربی؛ محمود فهمی مجازی (نقله إلى العربیة)؛ المجلد الثاني (الشعر إلى حوالی سنة ۴۳۰هـ)، الطبعة الثانية: قم، مكتبة آية الله العظمی المرعشی النجفی العامة، ص ۸-۲۸۵، ۱۴۱۲ق.

تعداد صفحات: ۳ صفحه (۲۴ سانتی متر)

ترجمه فارسی:

سرگین، فؤاد؛ تاریخ نگارش های عربی؛ مؤسسه نشر فهرستگان (ترجمه، تدوین و آماده سازی)؛ خانه کتاب (به اهتمام)، چاپ اول: تهران، ص ۹۱-۳۸۹، ۱۳۸۰ش.

تعداد صفحات: ۳ صفحه (۲۵ سانتی متر)

معرفی منبع^{۳۷}

در بخش ابوطالب به عنوان یکی از شاعران پیش از اسلام و صدر اسلام مکه نویسنده ابتدا قدیمی ترین

۳۵. البته تقریباً همه مطالبی که بروکلیمان در این اثر درباره حضرت ابوطالب بیان کرده، برگرفته از مقالاتی است که در همین قسمت (پ) ذیل شماره ۱ و ۲ گذشت.

۳۶. فؤاد سرگین (۲۰۱۸-۱۹۲۴م) از خاورشناسان و دانشمندان علوم اسلامی کردی الاصل اهل ترکیه است. او از شاگردان هلموت ریتز (۱۹۷۱م) از شرق شناسان مشهور بود و به پیشنهاد همین استاد پا به عرصه مطالعات اسلامی نهاد. در دانشگاه های ترکیه و آلمان دانشجوی و استاد بود. او تا پایان عمرش جوایز و دکترای افتخاری متعددی به دست آورد. از جمله آنها جایزه ملک فیصل در سال ۱۹۷۸م در مطالعات اسلامی است. اولین جلد از مهم ترین اثرش (تاریخ نگارش های عربی) را در سال ۱۹۶۷م به اتمام رساند و تا وفاتش مشغول نوشتن جلد هجدهم آن بود. گفته شده که او بر ۲۷ زبان مسلط بوده است. (منبع: سایت کنگره جهانی فؤاد سرگین در تاریخ علوم در اسلام ۱۳ تا ۱۵ ژوئن ۲۰۱۹م در استانبول)؛ دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۰۵ش

<<http://www.fuatsezginsempozyumu.org/en/prof-dr-fuat-sezgin-biography/>>.

۳۷. ضمن استفاده از ترجمه های عربی و فارسی این اثر در بخش معرفی منبع در آنجا که به نظر می رسد اشتباهی در ترجمه صورت گرفته، بعد از مراجعه به مصادری که از آنها در متن اصلی نقل شده است، فهم خود را از متن اصلی در اینجا آوردم. به همین دلیل تفاوت های فاحشی بین این معرفی و ترجمه های فارسی و عربی این کتاب وجود دارد. همان طور که بین خود ترجمه های عربی و فارسی کتاب هم تفاوت های فاحشی هست.

یادکردها از شعر و شاعری حضرت ابوطالب را ذکر می‌کند. نظر ابن سلام جُمحی (م ۲۳۱ق) و ابن حبیب (م ۲۴۵ق) را در این باره بیان می‌کند و اذعان می‌دارد که حد اقل یک بار سیبویه (م ۱۸۰ق) و جاحظ (م ۲۵۵ق) به اشعار او استشهاد کرده‌اند. درباره صحت انتساب اشعار به او بحث دقیقی می‌کند. ابتدا قول ابن هشام (م ۲۱۲/۲۱۸ق) در سیره اش را که منکر درستی انتساب بخش عظیمی از این اشعار به ابوطالب است نظری قابل توجه می‌شمارد. سپس نظر اشپزنگر (م ۱۸۹۳م) را که ادعا کرده اشعاری که ابن اسحاق (م ۱۵۰/۱۵۹ق) در سیره اش از ابوطالب نقل کرده، در زمان شکوفایی اش برایش جعل شده است و ابن اسحاق ضمن باخبری نسبت به این موضوع اشعار را در کتابش درج کرده است با شواهد تاریخی رد می‌کند. سرگین با دلایلی ادعا می‌کند زمان صورت گرفتن بعضی الحاقات به اشعار او بایستی به همان قرن اول هجری بازگردد که مسئله پیدا کردن اشعار صحیح از نادرست را سخت ترمی‌کند. او برای تأیید حرف خود به نظر نولدکه (م ۱۹۳م) (ر.ک به: همین مقاله، پاورقی معرفی مقاله «تنظیم مغرضانه تاریخ صدر اسلام») و اسکار ریش (م ۱۹۷۲م) (ر.ک به: همین مقاله، بخش «بعضی از مهم ترین ترجمه های اشعار حضرت ابوطالب») تمسک می‌جوید. نویسنده در ادامه این بخش به نسخه های دیوان ابوطالب و چاپ های مختلف آن اشاره می‌کند.

۵. مقاله «وفات ابوطالب». زبان: انگلیسی

Donner, Fred McGraw. "The Death of Abū Ṭālib", in John H. Marks and Robert M. Good (eds.), *Love and Death in the Ancient Near East. Studies in Honor of Marvin H. Pope* (Guilford, CT: Four Quarters Press, 1987), pp. 237-45.

نویسنده: ^{۳۸}Fred McGraw Donner

تعداد صفحات: ۹ صفحه (۲۹ سانتی متر)

معرفی منبع

نویسنده این مقاله بعد از اشاره ای به اقوال مختلف در سرنوشت حضرت ابوطالب در قیامت، سیر تاریخی این اختلاف نظر را بیان می‌کند. اشاره می‌کند که به واسطه مجادلات سیاسی عباسیان (۶۵۶-۱۳۲ق) بود که این درگیری اوج گرفت؛ یعنی چون نوادگان ابوطالب به دلیل وجود شخصیتی همانند علی ابن ابی طالب (ع) (م ۴۰ق) که قرابت او با پیامبر اسلام (ص) جای هیچ شبهه ای نداشت،

۳۸. فرد مک داتر (متولد ۱۹۴۵م) محقق اسلامی و استاد تاریخ خاور نزدیک دانشگاه شیکاگو است. در سال ۱۹۶۸م تحصیلات کارشناسی خود را در رشته هنر مرکز مطالعات شرق شناسی دانشگاه پرینستون به پایان رساند. پس از آن وی به مدت یک سال (از ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۱م) در دانشگاه فردریش الکساندر اولانگن در آلمان به مطالعه فلسفه شرق پرداخت و سپس دکترای خود را در سال ۱۹۷۵م از مرکز مطالعات خاور نزدیک دانشگاه پرینستون دریافت کرد. وی بین سال های ۱۹۷۵ تا ۱۹۸۲م تاریخ خاورمیانه را در بخش تاریخ دانشگاه ییل تدریس می‌کرد. پس از آن در سال ۱۹۸۲م به دانشگاه شیکاگو (انستیتوی شرق شناسی و دپارتمان تمدن ها و زبان های خاور نزدیک) رفت. داتر به عنوان رئیس دپارتمان خود از ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۲م و پس از آن به عنوان مدیر مرکز مطالعات خاورمیانه دانشگاه خود (از ۲۰۰۲م تا کنون) فعالیت داشته است. وی یکی از اعضای قدیمی انجمن مطالعات خاورمیانه در آمریکای شمالی (MESA) است. داتر در حال حاضر رئیس انجمن مطالعات خاورمیانه در آمریکای شمالی است. (منبع: سایت کلیزل، باتلخیص و ویرایش - دسترسی: ۱۶/۰۶/۱۳۹۸ش) <http://cisiel.com/%d9%81%d8%b1%d8%af-%d9%85%da%a9-%d8%af%d8%a7%d9%86%d8%b1-fred-mcgraw-donner/>

شانس بیشتری برای به دست گرفتن حکومت از دست بنی امیه (۱۳۲ - ۴۱ق) داشتند، عباسیان بعد از به خلافت رسیدنشان بر آن شدند تا با اقداماتی و جهت اجتماعی خویش را مستحکم‌تر کنند. خصوصاً نظام اداره جامعه شیعی که «امام‌محور» بود، کار را برای عباسیان دشوار می‌کرد؛ چراکه امامت نسل به نسل از علی بن ابی طالب به ذریه اش منتقل می‌شد و امامان همگی از علم الهی برخوردار بودند و کسی جز این افراد صلاحیت امام بودن را نداشت. به همین دلیل بود که عباسیان سعی می‌کردند با لکه‌دار نشان دادن دامن ابوطالب و نسبت دادن کفر به ایشان بتوانند منزلت علویان را بین مردم کاهش دهند. نگارنده برای اثبات مدعای خویش به نامه‌نگاری‌های خلیفه عباسی منصور دوانیقی (خلافت: ۱۵۸ - ۱۳۶ق) با محمد بن عبدالله نفس زکّیه (م ۱۴۵ق) و برخی روایات تاریخی دیگر استناد می‌کند. در مرحله بعد مورد به مورد روایات و اختلافات آنان درباره ایمان ابوطالب بررسی می‌شود. سپس نویسنده به این مسئله می‌پردازد که ایمان مادر علی بن ابی طالب هم به تبع زیر سؤال رفته است و نمونه‌ای از روایات را که در واقع خدشه‌ای است بر شخصیت مادر آن حضرت بررسی می‌کند. سپس روایاتی شیعی مصدر که برایمان آباء و اجداد ابوطالب (چه برسد به خود او) دلالت می‌کنند ذکر می‌شود. در مرحله بعد توضیحی درباره روایات غالبانه شیعی داده می‌شود که در آن ادعا می‌شود خدا نوری بوده است که در بدن عبدالمطلب قرار گرفته و بعد به بدن ابوطالب سرایت کرده و سپس او محمد (ص) را به عنوان پیامبرش فرستاده است. بعد از فوت ابوطالب روح خدایی در بدن پیامبر (ص) حلول کرد و سپس این قضیه تا امام جعفر صادق (ع) ادامه یافت و در انتها در بدن ابوالخطاب محمد بن ابی زینب (م ۱۳۸ یا ۱۴۳ق) قرار گرفت. بعد از آن روایات تفسیری که گاه به نفع علویان و گاه به نفع عباسیان است بررسی می‌شود.

سپس مؤلف اشاره می‌کند که بعضی روایات اساساً «مرکّب» به شمار می‌آیند. به این معنا که در واقع تلفیقی هستند از عناصر (بخش‌های) کوچک‌تر که از روایات دیگر سرچشمه گرفته‌اند. بعضی از این مآخذ (سرچشمه‌ها) اکنون نیز موجودند، و برخی نه. تنها راه شناخت این روایات مرکّب تجزیه کردن آنهاست. با پیدا کردن این روایات و تجزیه آنها به راحتی می‌توان دریافت که کدام عناصر حقیقی‌اند (به این معنا که در روایات قدیمی‌تر هم یافت می‌شوند) و کدام عناصر کاملاً ساختگی‌اند و با اغراض مختلف سیاسی و جز آن به روایات تزریق شده‌اند و کدام‌ها ریشه حقیقی دارند و فقط راوی خبر را با تفصیل بیشتری روایت کرده است. سپس نویسنده همه عناصر مهم روایات مرتبط با ایمان ابوطالب را ذکر می‌کند و برای نمونه چند روایت مرکّب ارائه می‌کند. در نمونه‌های مرکّب توضیح می‌دهد که وقتی یک عنصر از روایات مرکّب فقط در بعضی مآخذ موجود است دو احتمال دارد: یا از آن دسته اموری است که اضافه شده است (توصیف بیشتر)^{۳۹}

۳۹. «Elaboration» که در علوم حدیث اهل سنت با اصطلاح «زیادات» به آن اشاره می‌شود. برای اطلاعات بیشتر در این باره رک به: سیوطی، جلال‌الدین؛ تدریب الراوی فی شرح تقریب النواوی؛ بدیع السید اللحام (التحقیق)؛ دمشق: دار الکلم الطیب، الطبعة الأولى، ج ۱، ص ۲۷۸، ۱۴۲۶ق.

یا از عناصری است که روایت های متأخر آن را ذکر نکرده اند (کم شدگی).^{۴۰} مؤلف خصوصاً به آن دسته از روایات برچسب ترکیبی بودن می زند که به چند ریزموضوع متفاوت - گاه با فاصله زمانی - می پردازد؛ برای مثال اگر قبل از توصیف چگونگی لحظه جان دادن حضرت ابوطالب مطالبی درباره قسم خوردن آن حضرت برای حفاظت از پیامبر (ص) - که به آغاز نبوت حضرت محمد (ص) بازمی گردد - داده شده باشد. از نتیجه گیری های «مبتنی بر سند روایات» نویسنده این است که نسبت دادن تفسیر آیه «إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ»^{۴۱} (قصص: ۵۶) به قضیه طلب آموزش کردن پیامبر (ص) از خدا برای حضرت ابوطالب باید از عبدالرزاق بن همام الحمیری (۲۱۱ق) به بعد یا حداقل سال ۱۷۰ق به بعد اضافه شده باشد. همچنین با نقد درون متنی روایات به این نتیجه می رسد که بعضی عناصر موجود در آنها صرفاً از به این دلیل اضافه شده اند که ضمیمه شدن آیه قرآن به روایت بی ربط نباشد. مؤلف چند روایت را با ظن قوی از مواردی می داند که با غرض ترکیب شده اند. در تبیین روایات ترکیبی مغرضانه و جدلی بیشتر به عباسیان شک دارد، ولی در دو جا احتمال می دهد که شیعیان در روایت شان دست کاری کرده باشند. در انتهای مقاله ۶ نتیجه گیری ارائه می شود:

حضور سران قریش در لحظه مرگ ابوطالب احتمالاً ساختگی است (ترکیب دیدار قبلی سران قریش با ابوطالب و لحظه مرگ او) و با شواهدی که می آورد احتمال می دهد که اضافه سعید بن جبیر (م ۹۵ق) باشد.

از آنجا که «شهادت خواستن محمد (ص) از سران قریش» با «دیدار ابوطالب با قریش» شباهت زیادی دارند، احتمالاً ابن عباس (م ۶۸ق) در تفسیر سوره ص این دو روایت را ترکیب کرده و در یک روایت تلفیقی آیه ۵۸ را تفسیر کرده است. به این دلیل که معنا ندارد سران قریش دم مرگ او شکایت برادرزاده اش را بکنند. احتمالاً این قضیه مربوط به قبل از ماجرای شعب ابی طالب است و به نظر می رسد تلفیق مذکور دوباره کار سعید بن جبیر باشد.

صحنه ای که پیامبر (ص) از ابوطالب می خواهد که شهادت را بگوید، به دو شکل (و با دو عنصر متفاوت) روایت شده است: اول آنکه ابوطالب از ترس رفتن آبرویش نزد قریشیان شهادت را نمی گوید و دوم آنکه دو تن از سران قریش تلاش می کنند تا از شهادت گفتن او جلوگیری کنند و در نتیجه چنین چیزی محقق نمی شود. مؤلف بعد از شمردن چند احتمال که همه آنها را ضعیف می داند، یک نظریه بر دیگران ترجیح می دهد که هر دو گزارش بایستی قدیمی و در حدود سال ۸۰ق (اوایل قرن ۸ میلادی) نزد راویان مشهور باشند.

۴۰. که در اصطلاح علوم حدیث «تقطیع» نامیده می شود. برای اطلاعات بیشتر در این باره رک به: جدیدی نژاد، محمد رضا؛ معجم مصطلحات الرجال و الدرایه (الطبعة الثانية)؛ قم: انتشارات دار الحدیث، ص ۱۷ و ۴۱، ۱۴۲۴ق.

۴۱. «در حقیقت تو هر که را دوست داری نمی توانی راهنمایی کنی، لیکن خداست که هر که را بخواهد راهنمایی می کند و او به راه یافتگان داناتر است». در این مقاله برای ترجمه آیات قرآن کریم از ترجمه استاد محمد مهدی فولادوند استفاده شده است.

احتمال دارد این قضیه که ابوطالب بنی هاشم را فراخوانده و برایشان صحبت هایی کرده و بعد آیه «وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ»^{۴۲} (انعام: ۲۶) نزول یافته است در واقع ترکیبی باشد از روایت های جداگانه.

احتمال دارد نزول آیه «مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ»^{۴۳} (توبه: ۱۱۳) و «إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ»^{۴۴} (قصص: ۵۶) هم به همین صورت قبلاً در روایات جداگانه موجود بوده اند و اکنون فقط به صورت ترکیبی یافت می شوند.

در همه عناصر دیگر که در روایات قدیمی تریافت نمی شوند همین دو احتمال وجود دارد: یا اینکه در روایات متأخر به صورت مغرضانه و جدلی توضیحاتی اضافی آمده است یا مآخذ آن به دست ما نرسیده و فقط به صورت ترکیبی آن را می یابیم.

۶. کتاب از دیده ناظران: زندگی محمد از نگاه مسلمانان اولیه، بررسی متنی. زبان: انگلیسی
Rubin, Uri. *The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims, a Textual Analysis* (Princeton, N.J.: The Darwin Press, Inc., 1995), pp. 149-56.

نویسنده: Uri Rubin^{۴۵}

تعداد صفحات اثر مربوطه: ۸ صفحه

تعداد صفحات کل کتاب: ۲۸۹ صفحه (۲۵ سانتی متر)

معرفی منبع

در توضیحی اجمالی حول این کتاب باید گفت کتابی است که با شک و تردید بسیار به منابع و مآخذ اسلامی می نگرد و سعی می کند خواننده را پس از اتمام خواندن این کتاب متقاعد کند که بسیاری از آنچه درباره حضرت محمد (ص) می دانسته اشتباه است. نگارنده سعی کرده است از کهن ترین منابع تاریخی برای نشان دادن چهره ای از پیامبر اسلام «از دیده ناظران» استفاده کند.^{۴۶}

۴۲. «و آنان [مردم را] از آن باز می دارند و [خود نیز] از آن دوری می کنند و [لی] جز خویشتن را به هلاکت نمی افکنند و نمی دانند».

۴۳. «بر پیامبر و کسانی که ایمان آورده اند سزاوار نیست که برای مشرکان پس از آنکه برایشان آشکار گردید که آنان اهل دوزخند طلب آمرزش کنند هر چند خویشانند [آنان] باشند».

۴۴. «در حقیقت تو هر که را دوست داری نمی توانی راهنمایی کنی، لیکن خداست که هر که را بخواهد راهنمایی می کند و او به راه یافتگان داناتر است».

۴۵. زندگی نامه علمی مؤلف پیش تر در پاورقی گذشت. رک به: همین مقاله، بخش «ب»، عنوان «مدخل [ابوطالب] در دایرة المعارف اسلام (ویرایش سوم)».

۴۶. نقد خوبی از این کتاب به قلم خانم ولری هوفمن سال ۱۹۹۷ م در «International Journal of Middle East Studies» به چاپ رسیده است که متن آن به صورت آنلاین موجود است. برای اطلاعات بیشتر درباره کتاب می توانید به این مجله رجوع کنید:

Hoffman, Valerie J. "Uri Rubin, *The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims, a Textual Analysis*, Studies in Late Antiquity and Early Islam, vol. 5 (Princeton, N.J.: The Darwin Press, Inc., 1995). Pp. 298." *International Journal of Middle East Studies*, vol. 29, no. 4, 1997, pp. 638-639., doi: 10.1017/S0020743800065326.

چنان که در بخش نتیجه گیری کتاب آمده است، رویین در این کتاب اثبات می کند تصویری که میراث اسلامی از پیامبر (ص) می دهد، در واقع تصویری است که مسلمانان آن دوره (منظور دوره ای است که میراث اسلامی جمع آوری شد) دوست داشتند از پیامبرشان داشته باشند. از این رو چه بسا احوالات پیامبران پیشین را هم به پیامبرشان نسبت داده اند. رویین داعی این مطلب را مقتضای فتوحات ارضی اسلام می داند. سپس ادعا می کند که بسیاری از مسلمات تاریخی اسلام در واقع اقتباسی است از احوالات پیامبر مسیحیان. بر همین اساس کتاب خود را در ۵ فصل ارائه می دهد که در هر کدام اقتباس سیره نویسان را از یک رویداد مهم مسیحی در سیره نویسی شان اثبات می کند. در فصل چهارم است که رویین می کوشد رویداد «آزار و شکنجه»^{۴۷} را که عقیده دارد مسئله ای جهانی در تاریخ ادیان به شمار می رود، بر تاریخ اسلام تطبیق دهد. از این رو به روایات مربوط به حمایت حضرت ابوطالب از پیامبر اسلام (ص) از یک طرف و آزارهای ابولهب (م ۲ق) از طرفی دیگر می پردازد؛ چراکه ظاهراً باور دارد این دو قطبی سازی با اغراق همراه است. حال بخش «واکنش ابوطالب» را که رویین در ۶ صفحه تبیین کرده است در اینجا توضیح می دهیم:

در این بخش رویین تقسیم بندی جامعی را از روایات مرتبط با ایمان ابوطالب ارائه می دهد. به همین دلیل تفاوت های ریز بین روایات این باب را بیان می کند. در ابتدا رویین توضیح می دهد چهره ابوطالب بدون شک الهام گرفته از اهداف سیاسی شیعیان بوده است؛ یعنی به این دلیل که پدر علی (ع) است، بایستی به اندازه او نجیب باشد. سپس اضافه می کند دلیل اینکه بسیاری از دفاع های قهرمانانه ابوطالب از پیامبر اسلام (ص) در مصتفات سنی یافت نمی شود هم همین است. او چندین روایت از کتب تاریخی اهل سنت را که با رابطه بین «ابوطالب و پیامبر (ص)» و «قریشیان» مرتبط است ذکر می کند. سپس ادامه می دهد که اولین سیره نویسان اهل سنت به رویارویی قریش با ابوطالب اشاره کرده اند، ولی در نقل های دیگر از آن روایات نامی از ابوطالب برده نشده است؛ بلکه چنین بیان شده که رویارویی قریش با خود پیامبر اسلام (ص) بوده است. در این گزارش ها آیات قرآنی مرتبط^{۴۸} هم به عنوان متن گفت و گوی آنها ضمیمه شده است. گروهی دیگر از گزارش ها که حاوی آیات قرآنی اند حاکی از آن است که پیامبر اسلام (ص) و ابوطالب در مواجهه با قریشیان هم داستان اند. البته این روایات در مصتفات اهل سنت یافت نمی شود. سپس همین درگیری لفظی بین پیامبر (ص) و قریشیان که در قرآن آمده است، در سنت اسلامی به عنوان متن گفت و گوی حضرت ابوطالب و سران قریش روایت شده است و از آنجا که بعضی از گزارش ها ماجرای دیدار حضرت ابوطالب و سران قریش را متفاوت نشان می دهد، توانسته اند به مصتفات اهل سنت راه یابند. بعد از بیان چندین نوع از گزارش های حول این گفت و گو مؤلف سیر «جزئی از تفسیر قرآن شدن» بعضی از این روایات را تبیین می کند.

۷. کتاب ابوطالب، مؤمن قریش - زبان: انگلیسی

۴۷. Persecution؛ به این معنا که معمولاً در همه ادیان آسمانی قرار است پیامبری آزار ببیند.

۴۸. برای مثال سوره ص: ۴-۶.

Khunayzi, Abdullah. *Abu Talib the Faithful of Quraysb*. Abdullah al-Shahin tr., 2nd ed. (Qum: Ansariyan, 2007).

نویسنده: Abdullah Khunayzi^{۴۹}

مترجم: عبدالله الشاهین

تعداد صفحات: ۳۲۸ صفحه (حدود ۲۰ سانتی متر)

معرفی منبع

اصل این کتاب به زبان عربی نگاشته شده و ترجمه فارسی اش نیز موجود است.^{۵۰} به طور کلی کتابی است که با رویکردی شیعی ضمن استفاده از منابع تاریخی معتبر زندگی نامه حضرت ابوطالب را تحریر، استدلال‌های مخالفان ایمان او را بررسی و از شخصیت آن حضرت همه جانبه دفاع می‌کند. ابتدا در حدود ۲۵ صفحه مطالبی را به عنوان پیش زمینه بحث ذکر کرده و در آن دشمنی امویان با علی بن ابی طالب و آل او (علیهم السلام) را تبیین می‌کند. نویسنده اذعان دارد تحریف مطالب درباره حضرت ابوطالب نیز به همین مسئله مربوط است. فصل اول کتاب که در ۴۵ صفحه نگارش شده، به ابعاد مختلف زندگی آن حضرت اختصاص یافته است؛ از شخصیت و ازدواج او گرفته تا جهاد و وفات ایشان. در فصل دوم نگارنده می‌کوشد تا به وقایع بعد از وفات ایشان بپردازد و نظریات اسلام (ص)، اهل بیت آن حضرت و بعضی صحابه را درباره جایگاه حضرت ابوطالب با استناد به روایات تاریخی و اعتقادی شیعه و سنی بیان کند. سپس به رویکرد ابن ابی الحدید (م ۶۵۶ق) نسبت به این موضوع می‌پردازد و ضمن طرفداری از استدلال‌های او در برخی مسائل با بعضی رویکردهای او مخالفت می‌ورزد و آنها را تصحیح می‌کند. در مرحله بعد ذیل عنوان «تحریف» نویسنده مهم‌ترین استدلال‌های مخالفان ایمان حضرت ابوطالب را که مشتمل بر برخی از آیات و روایات تاریخی است بررسی می‌کند و اشکالاتی بر آنها وارد می‌کند. عمده اشکالات نویسنده به میراث تاریخی اهل سنت در این باره به سند روایات مربوط است. سپس ماجرای «ارث نبرد جعفر بن ابی طالب (م ۸ق) و علی بن ابی طالب (ع) از پدرشان» به دید انتقادی واری می‌شود.

به صورت کلی نگارنده در سراسر کتاب عموماً به استدلال‌های معروف شیعی در دفاع از ایمان آن حضرت تمسک می‌جوید.^{۵۱} به این معنا که شاید بتوان گفت این کتاب جمع‌آوری‌ای است از ادله

۴۹. شیخ عبدالله خنیزی (متولد ۱۳۵۰ق در قطیف) از نویسندگان و دانشمندان علوم اسلامی است. وی صاحب چندین مقاله در روزنامه‌ها و مجلات عربستان سعودی، بحرین، عراق، لبنان و مصر است. بعد از مطالعات دروس پایه در نوجوانی و جوانی در چهل سالگی به نجف اشرف مهاجرت کرد و به مطالعات دینی اش ادامه داد. سپس در درس آیت‌الله خویی (م ۱۴۱۳ق) حاضر شد و در بخش استفتانات و دیگر امور استادش به او خدمت می‌کرد. (منبع: بخش «زندگی نامه مؤلف» همین کتاب).

Khunayzi, Abdullah. *Abu Talib the Faithful of Quraysb* (2007). Abdullah al-Shahin tr., pp. 321-4).

۵۰. خنیزی، عبدالله؛ ابوطالب مؤمن قریش؛ حسین محفوظی موسوی (ترجمه)؛ ویرایش دوم، قم، نشر حبیب، ۱۳۸۸ ش.

۵۱. برای دسترسی به این احتجاجات رک به: امینی، عبدالحسین؛ الغدیر فی الکتاب والسنة والأدب؛ ج ۷، ص ۴۴-۵۵، ۱۴۱۶ق؛ مفید، محمد بن نعمان؛ ایمان ابی طالب علیه السلام؛ سراسر کتاب، (۱۴۱۳ق)؛ شرف‌الدین عاملی، محمد علی؛ شیخ الأبطح؛ ابوطالب علیه السلام؛ سراسر کتاب، ۱۳۴۹ق.

مستحکم شیعیان در مقابل مخالفین ایمان حضرت ابوطالب.

معرفی منبع

اصل این کتاب به زبان عربی نگاشته شده و توسط همین انتشارات (قم: انصاریان) در سال ۱۳۸۷ ش به چاپ رسیده است. کتابی است که به شیوه داستانی نقش حضرت ابوطالب را در اسلام و زندگی حضرت محمد (ص) برای رده سنی کودک و نوجوان به زبان ساده تبیین می کند.

۸. مدخل «ابوطالب» در دایرةالمعارف اسلامیکا. زبان: انگلیسی

Bahramian, Ali. "Abu Talib" in *Encyclopaedia Islamica*, W. Madelung, F. Daftary (editors-in-chief), vol. II (London: Brill, The Institute of Ismaili Studies (in association with), 2009), pp. 621-6.

نویسنده: علی بهرامیان^{۵۲}

مترجم: فرزین نگهبان

حجم اثر: حدود ۵ و نیم صفحه دایرةالمعارفی رحلی (۳۵۶۶ کلمه)

معرفی منبع

اصل این مقاله برای دانشنامه جهان اسلام به فارسی تألیف شده و هنوز به چاپ نرسیده است. بعد از توضیحاتی کلی نویسنده به جنجالی بودن بحث درباره شخصیت حضرت ابوطالب اشاره می کند. او اذعان دارد روایات موجود درباره او تحت تأثیر مشروعیت خواهی عباسیان برای حکومت خود بوده است. به این صورت که عباسیان برای کاهش دادن شهرت ابوطالب و بی اهمیت نشان دادن حمایت های او از پیامبر اسلام (ص) به تحریف در روایات مربوط به او اقدام کرده اند. همه بحث های بعد از آن درباره ایمان ابوطالب نیز متأثر از همین روایات است.

بعد از کمی توضیح درباره نسب او بهرامیان با دیدی شکاکانه به «عبد مناف» بودن نام ابوطالب می پردازد. خود نیز در ابتدای مقاله نام او را «عمران» ذکر می کند. ابتدا اقوال مختلف را در این باره نقل می کند. بیان می دارد که مشهور طبقات نویسان و تاریخ نویسان نام او را عبدمناف ذکر کرده اند و در بعضی آثار که از شهرت کمتری برخوردارند نیز «عمران» و «شبیبه» نامیده شده است. سپس احتمال دیگری را نیز بررسی می کند که «ابوطالب» اسم او باشد و نه کنیه او. اصرار بر اسم شخص بودن ابوطالب برای آن حضرت خصوصاً به این دلیل اهمیت دارد که مناف نام یکی از بت های عرب بوده و شیعیان عقیده دارند نیاکان و اهل بیت پیامبر (ص) همگی حتی قبل از رسالت ایشان مؤمن بوده اند. برای

۵۲. علی بهرامیان (متولد ۱۳۴۷ ش) پژوهشگر تاریخ صدر اسلام است. او عضو هیئت علمی دایرةالمعارف بزرگ اسلامی بوده و مقالاتی از او در این دایرةالمعارف به چاپ رسیده است. از سال ۱۳۹۱ ش نیز در ویرایش دانشنامه شبه قاره با فرهنگستان زبان فارسی همکاری می کند. (ویکی پدیای فارسی، ذیل مدخل «علی بهرامیان». دسترسی: ۲۵/۰۷/۱۳۹۸ ش).

این احتمال شاهی آورده می شود و آن امضایی است از امام علی (ع) که در انتهای یکی از نامه های منسوب به ایشان درج شده است. در آنجا به جای «علی بن ابی طالب»، «علی بن ابوطالب» آمده است و این نشان دهنده مبنی بودن «ابو» و در نتیجه علم شخص بودن «ابوطالب» است. البته این گونه ساختار جمله توجیه نحوی نیز دارد که زمخشری آن را ذکر کرده است. سپس بحثی درباره وجود خارجی داشتن یا نداشتن پسری به نام «طالب» در لیست فرزندان او بیان می شود؛ پسری که شخصیت بسیار مبهمی در تاریخ اسلام دارد. از او فرزندی به جا نماند و در حدیث روایت شده از امام صادق (ع) درباره فرزندان ابوطالب نام او ذکر نشده است.

سپس درباره حمایت های ابوطالب از پیامبر (ص) و نقش مؤثر او در زندگی اجتماعی ایشان مطالبی بیان می شود. بعد از آن ماجرای شعب ابی طالب، از چگونگی آغاز شدنش تا نحوه به پایان رسیدنش ذکر می گردد. در حقیقت بهرامیان می کوشد ضمن بیان رویدادهای مختلف در زندگی ابوطالب، به ادله ایمان او نیز اشاره ای بکند. سپس درباره وفات و محل دفن او و به دنبال آن اتفاقاتی که در حمله و هابیان به بقیع آن حضرت افتاد توضیحاتی ارائه می شود. بعد از تبیین موقعیت اجتماعی او نگارنده ادامه می دهد: نابسامان نشان داده شدن وضع مالی ابوطالب در میراث تاریخی از آنجا که در فخر فروشی منصور دوانیقی (خلافت: ۱۵۸ - ۱۳۶ق) به محمد بن عبدالله نفس زکّیه (م ۱۴۵ق) در نامه نگاری هایشان نیز آمده است، بعید نیست تا اندازه ای به درگیری میان عباسیان و علویان و تحریفات عباسیان مرتبط باشد.

در وهله بعد به روایات دال بر بی ایمان از دنیا رفتن ابوطالب اشاره می شود. نویسنده اشاره می کند که خصوصاً روایاتی که در آن شخص عباس بن عبدالمطلب (م ۳۲ق) در صحنه شهادتین نگفتن ابوطالب حضور دارد، به این دلیل که خود عباس بعد از فتح مکه ایمان آورده است، از حیث دلالت جای تأمل دارند. بعد از بیان ادله بی ایمان از دنیا رفتن ابوطالب از روایات و شأن نزول آیه ای که به این موضوع نسبت داده شده تا زیر بار نرفتن امام علی (ع) برای دفن او به این دلیل که کافر است، نویسنده بیان می دارد شماری از راویان این اخبار از رجال عباسی هستند و البته کینه بنی امیه نسبت به علی بن ابی طالب (ع) هم در تحریف و ترویج این مطالب بی تأثیر نیست.

در بعضی از روایاتی که برایمان نیاموردن ابوطالب دلالت دارد، نام ابوبکر (خلافت: ۱۳-۱۱ق) و پدرش ابوقحافه (م ۱۴ق) نیز دیده می شود. در این روایات ادعا می شود که ابوقحافه مسلمان از دنیا رفته است و تأکید می شود که حمایت ابوطالب از پیامبر (ص) صرفاً برخاسته از روابط خانوادگی است.

بعد از معرفی برخی از مهم ترین آثار شیعی درباره دفاع از ایمان ابوطالب نویسنده در بخش پایانی مقاله به مسئله اشعار ابوطالب و چگونگی انتساب آنها به او می پردازد. به این صورت که اختلاف نظرهارا بیان کرده و اولین جمع آوری هایی را که از اشعار او در تاریخ صورت گرفته شده است ذکر می کند.

۹. مقاله «رساله‌هایی در نجات ابوطالب». زبان: انگلیسی

Husayn, N. A.. "Treatises on the Salvation of Abū Ṭālib", in *Shii Studies Review*, 1(1-2), (Leiden: E. J. Brill, 2017), pp. 3-41.

نویسنده: Nebil A. Husayn^{۵۳}

تعداد صفحات: ۳۹ صفحه (۲۴ سانتی متر)

معرفی منبع

به طور کلی این مقاله مباحث کلامی شیعی و برخی مباحث کلامی سنی متأخر (قرن نهم قمری به بعد) را در حمایت از نجات حضرت ابوطالب بررسی می‌کند. به عقیده مؤلف تا قرن نهم هجری متفکران اهل سنت حساسیت ویژه‌ای به ایمان و رستگاری حضرت ابوطالب داشته‌اند، ولی بنا به دلایلی از قرن نهم به بعد تغییر قابل توجهی در اندیشه آنان نسبت به این موضوع رخ می‌دهد. به این صورت که با رواج تصوف در قرون هشتم و نهم قمری محبوبیت بعضی از عقاید و رسوم بین مسلمانان افزایش یافت. از جمله این عقاید و رسوم برگزاری جشن ولادت پیامبر اسلام (ص)، عقیده به نور نخستینی که پیامبر اسلام (ص) از آن به این دنیا آمده است، رستگاری والدین ایشان و تقدس ذریه آن حضرت بود. به همین دلیل این موج تأثیر بسزایی در بهبود نگرش اهل سنت به حضرت ابوطالب داشته است. نگاهی کلی به مقاله نشان می‌دهد که مؤلف سعی دارد استدلالات کسانی را بررسی کند که اعتقاد به کافر نبودن ابوطالب یا کافر از دنیا رفتن و با این حال نجات یافتن ایشان دارند.

در بخش اول مؤلف به مسئله رستگاری ابوطالب در مصنفات اهل سنت می‌پردازد. اسامی حدود ۱۵ نفر از متفکران قرن نهم به بعد اهل سنت را که عقیده به رستگاری ابوطالب داشتند نام می‌برد. البته تذکر می‌دهد که برخی از متفکران سنی متأخر، هم عقیده دارند که ابوطالب به جهنم می‌رود و هم عقیده دارند که ایشان قلباً به پیامبر اسلام (ص) ایمان داشته است. به این صورت که عقیده قلبی تنها را برای ورود به بهشت کافی نمی‌دانند. بعد از بیان توضیحاتی به صورت کلی نتیجه می‌گیرد که در قرون اخیر حدود ۸۰ متن از نویسندگان اهل سنت در حمایت از رستگاری حضرت ابوطالب یافت می‌شود. در حالی که مخالفان این نظر، البته اگر مخالف «هایی» باشند^{۵۴} احتمالاً بسیار معدودند.^{۵۵}

۵۳. نبیل احمد حسین عضو هیئت علمی و استادیار دانشکده مطالعات دینی دانشگاه میامی است. مدرک کارشناسی خود را در رشته مطالعات خاورمیانه از دانشگاه ویرجینیا دریافت کرد. سال ۲۰۱۰ م مدرک کارشناسی ارشد خود را در رشته مطالعات عربی و اسلامی از دانشکده تمدن‌ها و زبان‌های خاور نزدیک دانشگاه هاروارد گرفت و در سال ۲۰۱۶ م دکترای خود را از دانشگاه پرینستون آمریکا اخذ کرد. پایان‌نامه دکترای او با عنوان «یادکرد علی بن ابی‌طالب در تفکر آغازین اهل سنت» بود. (منبع: پروفایل نبیل حسین در سایت آکادمیا - دسترسی: ۱۳۹۸/۰۶/۱۷ ش)

<<https://miami.academia.edu/NebilHusayn>>

۵۴. به این معنا که شاید متونی نوشته شده باشند که به دست ما نرسیده‌اند.

۵۵. با وجود نظر بعضی دانشمندان شیعه، نویسنده «جلال الدین سیوطی» (م ۹۱۱ق) را از جمله افرادی می‌داند که عقیده به رستگاری ابوطالب نداشته‌اند. رک به:

در بخش بعد مسئله نجات حضرت ابوطالب در مصتفات شیعی بررسی می شود که در اولین مصنفات، مثل کتاب سلیم بن قیس هلالی به رستگاری ایشان اصلاً پرداخته نشده است؛ یعنی مفروض تلقی شده، بلکه ایشان به عنوان حامل نور الهی از حضرت آدم (ع) به علی بن ابی طالب (ع) شناخته شده است. به عقیده نویسنده الکافی کلینی (م ۳۲۹ ق) اولین کتاب شیعی است که به اشتباه بودن احادیث سنیان درباره ایمان ابوطالب می پردازد. کلینی اشاره می کند که ابوطالب ایمان داشته، ولی برای حفاظت از پیامبر اسلام (ص) آن را پنهان می کرده است. بعد از او شیخ صدوق (م ۳۸۱ ق) است که به این مسئله می پردازد. سپس چند کتاب شیعی در این باب از نویسندگان شیعی قرن چهارمی ذکر و بررسی می شود. طبق نظر نویسنده تحقیقات شیعی و غیر شیعی در حمایت از مسئله نجات حضرت ابوطالب به شدت تحت تأثیر دو عامل «عقیده به پاک بودن بی چون و چرای کارنامه پیامبر اسلام (ص)» و «ارادتی که حتی غیر شیعیان به اهل بیت او دارند» است. به این معنا که چون سزا نیست پیامبر اسلام (ص) مثلاً به یک کافر علاقه داشته باشد یا یک کافر از اهل بیت او باشد، تلاش می کردند تا به گونه ای این مسئله را حل کنند.

بعد از تقسیم بندی عقاید اهل سنت درباره نجات حضرت ابوطالب، پدر و مادر پیامبر اسلام (ص) در بخش بعدی نویسنده به بررسی روایات شیعی و سنی در حیطة «نجات هر سه آنها» می پردازد.

در بررسی احتجاج های شیعی نویسنده طی حدود ۶ صفحه مطالبی از الغدير علامه امینی (م ۱۳۹۰ ق)، ایمان ابی طالب شیخ مفید (م ۴۱۳ ق) و ایمان ابی طالب^{۵۶} ابن معّده موسوی (م ۶۳۰ ق) نقل و احتجاج های این سه عالم شیعی را بیان می کند. شاید بتوان گفت از مهم ترین احتجاج های یاد شده در این قسمت این موارد باشند: جواب نقضی «اثبات نشدن ایمان سه خلیفه اول با این رویکرد سخت گیرانه در باب ایمان» از شیخ مفید، «ثقه نبودن سعید بن مسیب^{۵۷} (م ۹۴ ق) در تذکره آل علی (ع)»، «متأخر بودن نزول آیات ادعاشده نسبت به وفات ابوطالب» و «مرسل بودن بسیاری از احادیث دال بر بی ایمانی ابوطالب» از علامه امینی.

در قسمت بررسی احتجاج های اهل سنت در دفاع از ایمان حضرت ابوطالب نویسنده پس از ارائه یک تصویر کلی درباره کتاب های مهم این باب^{۵۸}، برخی از این احتجاج ها را بیان می کند. برای مثال در پاسخ به این اشکال که ابوطالب شهادتین را به زبان نیاورد، این دانشمندان سنی تلاش می کنند تا اثبات کنند بسیاری از علمای اهل سنت باور قلبی را برای تحقق ایمان کافی دانسته اند. بر این اساس ابوطالب بنا به دلایلی که در مقاله بیان شده است باید تقیه می کرد و با اینکه شهادتین را بر زبان نیاورد

۵۶. نام دیگر این کتاب «الحجة علی الذاهب إلی تکفیر ابی طالب» است.

۵۷. با توجه به این امر که بسیاری از روایات دال بر شهادتین گفتن حضرت ابوطالب به او می رسد.

۵۸. اسنی المطالب فی نجاة ابی طالب نوشته احمد بن زینی دحلان (م ۳۰۴ ق)؛ بلوغ المآرب فی نجاة آباءه (علیه السلام) و عمه ابی طالب از شیخ سلمان ازهری لادقی (م ۱۲۰۴ ق) و بسداد الدین و بسداد الدین فی اثبات النجاة و الدرجات للوالدین نوشته محمد بن رسول حسینی برزنجی (م ۱۱۰۳ ق).

مؤمن از دنیا رفت. بعضی از دیگر احتجاج هایی که در طی حدود ۷ صفحه بیان شده از این قرار است:
۱. اشعار منسوب به او ۲. وصیتش به بنی هاشم برای حمایت از حضرت محمد (ص) ۳. شاهد بودنش
برای چندی از معجزات رسول خدا (ص) ۴. پایبند بودنش به «ملة عبدالمطلب» که بنا بر شواهدی
همان دین محمدی (ص) است ۵. شفاعت شدنش (حال آنکه شفاعت مخصوص مؤمنان است) ۶.
رد کردن اعتبار روایات صحیحین در این موضوع به وسیله اندکی از متفکران اهل سنت ۷^{۵۹}. جمع بین
روایات به گونه ای که در ابتدا ابوطالب مقابل سران قریش و پیامبر (ص) شهادتین را نگفته است، ولی
بعد از آن وقتی عباس بن عبدالمطلب در صحنه حضور داشت شهادتین از لبان آن حضرت شنیده
شده است ۸. نزول آیه ۱۱۳ سوره توبه هم در واقع برای موضوع دیگری بوده که به اشتباه که این اشتباه
با مورد قبل مرتبط است. برای وفات حضرت ابوطالب ثبت شده است ۹. بالاترین مرتبه از جهنم^{۶۰}
اتفاقاً یعنی کمترین عذاب در بین جهنمیان که اثبات می کند کفری در میان نبوده است.

در قسمت نتیجه گیری بعد از ذکر خلاصه ای از مطالب مقاله روایتی از کتب تاریخی یاد می شود که به
گفته نویسنده بر ایمان حضرت ابوطالب دلالت دارد. روایت از این قرار است که صعصعة بن صوحان
(محدود ۷۰ ق) در مقابل معاویه بن ابی سفیان (م ۶۰ ق) ادعا می کند که هم علی برتر از معاویه است و
هم پدرش (ابوطالب) برتر از ابوسفیان است و معاویه در پاسخ این ادعا و امی ماند.

۱۰. مقاله «ابوطالب: مؤمن وفادار» - زبان: انگلیسی

Islamic Ahl al-Bayt Organization (Islamic Mobility), *Abu Talib: The Staunch Believer* (online edition in islamic-mobility.com, 2017-01-06, date of access: 2019-11-15) <<http://islamic-mobility.com/files/pdf/pdf617.pdf>>.

نویسنده: سازمان اهل بیت (پویایی اسلامی)

حجم اثر: ۱۰ صفحه (حدود ۳۲۵۰ کلمه)

معرفی منبع

این مقاله صرفاً یک جمع آوری است از ادله ایمان حضرت ابوطالب که در آن با استفاده از شواهد
تاریخی، قرآنی و روایی شیعی و سنی اثبات می کند که آن حضرت ایمان داشته است. در بعضی موارد
تحلیل هایی صورت می گیرد و بر بعضی استدلال های مخالفین خرده گرفته می شود. می توان گفت
مخاطب این اثر هم عوام مردم و هم دانشمندان علوم دینی و تاریخی در نظر گرفته شده است.

۵۹. نبیل حسین می نویسد: «تاجایی که می دانم از دانشمندان اهل سنت تنها متفکران معاصر حامیان علی (ع) هستند که بر احادیث صحیحین با موضوع شهادتین نگفتن ابوطالب خدشه وارد می کنند». او حسن سقاف (متولد ۱۳۸۰ ق) و حسن فرحان مالکی (متولد ۱۳۹۰ ق) را برای نمونه ذکر می کند. رک به:

Husayn, N. A.. "Treatises on the Salvation of Abū Ṭālib" (2017), in *Shii Studies Review*, 1(1-2), p. 31.

۶۰. اشاره ای است به حدیث «إن أهون أهل النار عنداً ابوطالب» (ابن ابی شیبة، عبدالله، المصنف فی الأحادیث والأثر، ج ۷، ص ۵۱) مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، ج ۱، ص ۱۶۶، ح ۳۶۲). قس: محمد بن إسحاق، السیر و المغازی، ج ۱، ص ۹-۲۳۸ که در آن گفته شده که ابوطالب در پست ترین منزل از جهنم قرار دارد.

۱۱. کتاب حامی رسول الله. ابوطالب. زبان: آلمانی

Al-Musawi, Sayyed Ghaith. *Unterstützer des Gesandten Allahs - Abu Talib* (Online edition, CreateSpace, 2018).

نویسنده: Sayyed Ghaith al-Musawi^{۶۱}

تعداد صفحات: ۵۰ صفحه (حدود ۲۲ سانتی متر)

معرفی منبع^{۶۲}

به طور کلی این کتاب ضمن پرداختن به ابعاد شخصیتی حضرت ابوطالب به صورت فشرده و با استفاده از آیات قرآن و احادیث و روایات تاریخی شبها و ادعاهای خلاف ایمان او را رد کرده و توضیح داده است که به چه دلایلی ایشان مجبور بودند ایمان خود را کتمان کنند.

۱۲. کتاب بحثی درباره ابوطالب. مطالب اولیه. زبان: انگلیسی

Jamil, Haroon. *Discussing Abu Talib - A Primer* (LULU Press (Al-Hassani Foundation), 2019).

نویسنده: Haroon Jamil^{۶۳}

تعداد صفحات: ۱۰۸ صفحه (۲۱ سانتی متر)

معرفی منبع^{۶۴}

به صورت کلی این کتاب قصد دارد شبها درباره حضرت ابوطالب را با دید تحلیلی پاسخ دهد. در این اثر از کتب اهل سنت نیز مانند بعضی از صحاح سنّه استفاده شده است.

ت) بعضی از مهم ترین ترجمه های اشعار حضرت ابوطالب

۱. ترجمه قصیده لامیه و دالیّه حضرت ابوطالب. زبان: آلمانی

Rescher, Oskar. "Die Qacfden von Djiran el-'Aud, abū Ṭālib, abu Mihdjan usw" in *Beiträge zur Arabischen Poesie (Übersetzungen, Kritiken, Aufsätze)*. vol. 4, pt. 1 (Stuttgart: [s.n.], 193?) pp. 41-53.

نویسنده: Oskar Rescher^{۶۵}

۶۱. سیدغیث الموسوی نویسنده کتاب های متعددی در زمینه تبلیغ اعتقادات شیعی به زبان ساده است. از او حدود ۵۰ کتاب با موضوعاتی مانند مهدویت، حمزه بن عبدالمطلب (م ۳ ق) و زندگی نامه ائمه شیعه به زبان آلمانی به چاپ رسیده است.

۶۲. به دلیل دسترسی نداشتن به کتاب، این معرفی را با استفاده از معرفی این کتاب در سایت آمازون نوشتیم. (دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۱۶ ش)
<<https://www.amazon.com/Unterster%C3%BCtzer-Gesandten-Allahs-Talib-German/dp/1719581606>>.

۶۳. هارون جمیل (متولد ۱۹۹۵م) در هلند به دنیا آمده است. او در واقع دارای مدرک کارشناسی رادیولوژی و غده شناسی از دانشگاه لندن است و در ضمن به مطالعات اسلامی نیز می پردازد.

۶۴. به دلیل دسترسی نداشتن به کتاب، این معرفی را با توجه به معرفی این کتاب در سایت ناشر و نیز نظرات خوانندگان کتاب نوشتیم. (دسترسی: ۱۳۹۸/۰۸/۱۶ ش)

<<http://www.lulu.com/shop/haroon-jamil/discussing-abu-talib-a-primer/paperback/product-2460098.html>>.

۶۵. اسکار (عثمان) ریش (متولد ۱۸۸۳م) خاورشناس و نسخه شناس مهم و برکار، اما نسبتاً گمنام آلمانی است. در خانواده ای یهودی در

حجم کل اثر: ۱۰۷ صفحه

حجم بخش مربوطه: ۱۳ صفحه

معرفی منبع^{۶۶}

این اثر ترجمه ای است از قصیده لامیه و دالیه حضرت ابوطالب و چندی از اشعار شاعران دیگر به زبان آلمانی. صفحات ۴۱ تا ۵۳ این اثر به قصاید لامیه و دالیه حضرت ابوطالب اختصاص یافته است.

۲. کتاب انوار ابی طالب. زبان: اردو، انگلیسی و عربی

Naqvi, N. Abbas and Hasan Hamed Naqvi. *Refugee of Abu Talib (A.S)* (Islamabad: Uswa Publications, 2013).

نویسنده و مترجم زبان عربی: Nasr Abbas Naqvi^{۶۷}

مترجم زبان انگلیسی: Hasan Hamed Naqvi^{۶۸}

حجم اثر: ۵۱۸ صفحه

معرفی منبع

این کتاب یک جمع آوری است از اشعار، خطابه ها و گفتارهای حضرت ابوطالب به سه زبان انگلیسی، اردو و عربی. مقدمه ای به زبان انگلیسی و اردو درباره شخصیت ایشان و بعضی از اعضای خانواده اش نیز در ابتدای کتاب آورده شده است.

نتیجه گیری

با تتبع در آثاری که درباره حضرت ابوطالب به زبان های اروپایی نوشته شده است، می توان آنها را بدون در نظر گیری ترجمه هایی که از اشعار و خطابه های ایشان صورت گرفته به چند دسته تقسیم کرد:

الف) آثاری که از حضرت ابوطالب، صرفاً یک زندگی نامه ارائه می دهند

ب) آثاری که ضمن آشنا کردن مخاطب با ایشان و ارائه یک زندگی نامه به ادله ایمان آوردن یا نیاوردن وی

اشتوتگارت آلمان به دنیا آمد. بعد از دوره دبیرستان و تحصیل در رشته حقوق، به زبان های شرقی خصوصاً عربی، فارسی و ترکی روی آورد و در دانشگاه برلین تحصیل کرد. ترجمه هایش از مقالات و کتاب های مهم عربی به زبان آلمانی حاکی از تسلط بالای او بر ادبیات عربی است. (سردانی (طارمی)، مهدی؛ «وشر، عثمان» در دانشنامه جهان اسلام؛ ج ۱۹، ص ۱۳۹۳ ش)
۶۶. با توجه به قانون کپی رایت آمریکا، حتی بعد از مکاتبه با دانشگاه میشیگان دسترسی به این منبع میسر نشد. از این رو این بخش را با استفاده از معرفی های منتشر شده از این اثر نوشتیم.

Ritter, H.. "[O. Reşer], Beiträge zur arabischen Poesie (Übersetzungen, Kritiken, Aufsätze). IV, 1. Die Qaciden von Djirān el-Aud, abū Ṭālib, abū Miḥdjan usw. In 33 Exx. als Ms. gedruckt. - [Istanbul 1950], 107 s." in Oriens, vol. 5, no. 2 (Dec. 31, 1952), p. 331.

۶۷. نصر عباس نقوی رئیس بخش ادبیات اردو در دانشگاه اسوه اسلام آباد پاکستان است. (منبع: پروفایل او در لینکت این؛ دسترسی: ۱۳۹۸/۰۹/۰۷)

نیز اشاره می کنند.

پ) آثاری که منتقدانه و با دید تحلیلی ادله مذکور را بررسی می کنند.

چنان که در مقاله ملاحظه شد، سعی کردیم موارد «پ»، «ب» و «الف» را به ترتیب بیشتر توصیف کنیم. موارد «الف» عموماً شامل دایرةالمعارف های غیرتخصصی می شود. نوع «ب» هم بیشتر در آثاری دیده می شود که به منظور تبلیغ عقیده به ایمان حضرت ابوطالب نگاشته شده اند. در این آثار معمولاً توصیفاتی درباره شخصیت و جایگاه اجتماعی وی داده می شود. بعد نویسنده سلسله وار دلایل ایمان یا به هردلیلی رستگاری ایشان را صرفاً ذکر می کند و به نقایص ادله و اما و اگرهای آن اشاره ای نمی کند. در بعضی موارد هم ادله خلاف آن را به گونه ای نسبتاً غیرعلمی^{۶۹} رد می کند، ولی در موارد «پ» نویسنده عموماً به ذکر کلیاتی درباره شخصیت حضرت ابوطالب بسنده می کند و بیشتر متن خود را به تحلیل های دقیق علمی درباره ادله کفر و ایمان آن حضرت می پردازد. به طور کلی می توان گفت از ۲۶ اثری که (غیر از ترجمه ها) در این مقاله به آنها اشاره کردیم، ۸ اثر از نوع «الف»، ۶ اثر از گونه «ب» و ۱۲ اثر از دسته «پ» بوده اند.

از این آثار پژوهش های دسته «الف» و «ب» نیازی به بررسی تاریخی ندارند یا اصلاً شاید نتوان سیر تاریخی برای آنها ترسیم کرد؛ چراکه اکثراً یا به کلی گویی اکتفا می کنند یا فقط یک جمع آوری از مطالب گذشتگان در ساختاری جدید هستند. برای آن دسته از آثار گونه «پ» که به دست نویسندگان شیعه نوشته شده است نیز نمی توان تغییر نگرش خاصی مشاهده کرد؛ چراکه با فرض صحت احادیث شیعی درباره ایمان حضرت ابوطالب مجالی برای تغییر نگرش در آنها باقی نمی ماند، ولی با نگاهی به تاریخ نوشته شدن آن دسته از پژوهش های نوع «پ» که به دست خاورشناسان، و نه نویسندگان شیعه نگاشته شده است، می توان نتیجه گرفت که نوشته های قدیمی تر (مثلاً سال های قبل از ۱۹۵۰م) با گمانی بیشتر و لحنی قاطع تر به کافر بودن ابوطالب حکم می کنند و از همین روست که می بینیم در دایرةالمعارف های قدیمی تر اصلاً از احتمال مسلمان بودن ایشان سخنی به میان نمی آید، ولی از حدود همین سال ها به بعد است که تغییری در لحن نوشته های آنها درباره این مسئله رخ می دهد که باعث می شود دقت بیشتری را در بررسی ادله کفر آن حضرت به کار برند. به این معنا که به صورت آشکار می بینیم قسمتی از بحث آنها درباره نقد روایات تاریخی و اشتباه بودن ادله بی ایمانی وی می چرخد.

با این حال این پژوهش ها معمولاً احادیث شیعی را معتبر (تر) حساب نمی کنند و تنها با عبارت «و در روایات شیعی چنین آمده است» به صورت مختصر به آنها می پردازند. در عوض نکته شایان توجه این است که نویسندگان برخی از این آثار، تحریف بیشتری را در روایات اهل سنت نسبت به روایات شیعه قائل اند. معمولاً در همه این آثار به مسئله تحریف در عصر امویان و عباسیان اشاره می شود و

۶۹. منظور از «غیرعلمی» در اینجا این است که یا ادعاهایی که در این آثار دیده می شود پشتوانه تاریخی قابل توجهی ندارد یا اینکه اتفاقاً نظریه هایی مهم در این باب تلقی می شوند، ولی به دلایل این مدعاها اشاره ای نشده است.

به گونه ای این مسئله را مفروض تلقی می کنند. در مقابل، بعضی از این پژوهش ها کمی به تحریف علویان برای حمایت از خاندان علی بن ابی طالب (ع) نیز می پردازند.

با تتبع در آثار غربی که به دست دانشمندان غیرمسلمان نوشته شده و در آنها به مسئله ایمان و شخصیت حضرت ابوطالب اشاره شده است، می توان سیر تاریخی زیر را برای این مطالعات خصوصاً مطالعاتی که این مسئله را به روابط بین عباسیان و علویان پیوند می دهد ترسیم کرد:^{۷۰}

اولین اثری که در آن به این مسئله اشاره می شود، مقاله اشپرنگر (م ۱۸۹۳م) در سال ۱۸۶۰م درباره قابل اعتماد نبودن سیره ابن اسحاق است.^{۷۱} او در این مقاله خصوصاً به اشعاری که در این سیره درج شده بسیار خرده می گیرد. برای نمونه به اشعار منسوب به ابوطالب که در این سیره ذکر شده است اشاره می کند و اذعان می دارد که اینها ساختگی بوده و ابن اسحاق با دانایی کامل نسبت به جعلی بودن شان آنها را در سیره خود جای داده است. به گفته او دوران شکوفایی او زمانی است که عباسیان بر خلفای اموی مسلط شدند و آنها را برکنار کردند. به نظر اشپرنگر نخستین جعل ها در زمینه ایمان حضرت ابوطالب به دست امویان رخ داد که تلاش می کردند تا بوجه حضرت ابوطالب خدشه وارد کنند و جایگاه برزخی نیای رقیبان خود را حد اقل به اندازه نیای خودشان نامناسب نشان دهند. سپس روایات تحریف شده این باب را ذکر می کند. در وهله بعد توضیح می دهد که عباسیان به هنگام تصاحب حکومت بایستی برادر جد خود را به جایگاه اولیه خود باز می گردانند. روایات ذم ابوطالب سخت جای خویش را مستحکم کرده بود. از این رو آنها تصمیم گرفتند با نقشه ای غرض خود را تأمین کنند. آنها بایستی سیره پیامبر را طوری به مردم نشان می دادند که ابوطالب در جای جای آن به پیامبر اسلام (ص) محبت می ورزد و ایمانی قوی به او دارد. ابن اسحاق که سیره اش را به درخواست خلیفه دوم عباسی نگاشت، عهده دار اختراع و جعل این مطالب بود. در پایان اشپرنگر متذکر می شود از آنجا که ابن اسحاق تا ۱۹ سال بعد از سرنگونی خلافت امویان زنده بود، بایستی در دوره شکوفایی خود چنین کاری کرده باشد.

بعد از اشپرنگر در سال ۱۸۶۴م، نولدکه در این باره بحث کرد (۱۸۶۴م).^{۷۲} نولدکه در این مقاله اش با نظر اشپرنگر که همه اشعاری که از ابوطالب در سیره ابن اسحاق موجود است را بدون استثنا جعلی می داند مخالفت کرده و قسمت اندکی از آن را صحیح تلقی کرده است. خصوصاً درباره دیوان ابوطالب وی طبق این مقاله اذعان دارد که اضافات وارد شده به این اشعار یا به دلیل میل شدید به بازسازی و احیای متن (از دست رفته) و تزئین (و مبالغه در) آن بوده یا به جهت تأمین اغراض حزبی

۷۰. در این نتیجه گیری فقط بعضی از مهم ترین آثار نویسندگان غربی غیرمسلمان را نام برده ایم که به جز مواردی که اشاره می شود، در همین کتابشناسی ذکر و معرفی شده اند.

71. Sprenger, A., "Ibn Ishāq Ist Kein Redlicher Geschichtsschreiber." In *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, vol. 14, no. 1/2, 1860, pp. 288-290.

البته این اثر چنان که عنوان این مقاله اقتضا می کرد، در بخش کتابشناسی ذکر و معرفی نشد.

۷۲. رک به: همین مقاله، بخش «پ»، شماره ۱.

و مذهبی صورت گرفته است. چنان که پیش‌تر در معرفی این مقاله هم اشاره شد، نولدکه دربارهٔ اول بیان می‌دارد و او بیان شعر برای اینکه تاریخ قبل از هجرت پیامبرشان را نیز زیبا جلوه بدهند، دست به اختراع اشعاری زدند و آنها را به بزرگان قبیلهٔ خود از جمله ابوطالب نسبت دادند. در توضیح دلیل دوم اشاره می‌کند که علویان برای بالابردن مقام جدشان دسته‌ای از اشعار را جعل کردند که نشان می‌داد ابوطالب علاقهٔ بسیاری به پیامبر اسلام داشته است و با وجود این مجاهدات فقط به او ایمان نیاورده است. از آنجا که در زمان جعل این اشعار کفر ابوطالب برای همه واضح بود و عملاً تکذیب این موضوع میسر نبود، جاعل شعر مجبور بود این نکته را نیز در جعلش رعایت کند. از این رو بعد از اینکه جملاتی را از زبان ابوطالب جعل کرد، یک بهانهٔ احمقانه هم برای او تراشید که «من حاضرم زندگی‌ام را هم فدای محمد (ص) بکنم، ولی برای ترس از نکوهش دیگران ایمان نمی‌آورم». به نظر نولدکه تقریباً با قاطعیت می‌توان گفت که ابن اسحاق (م ۱۵۹/۱۵۰ ق) قسمتی از این شعر را در کتاب خود آورده بوده است. او در مقاله‌ای که ۳۵ سال بعد از آن نگاشت (۱۸۹۹ م)،^{۷۳} نمونه‌هایی از تحریف‌های عباسیان و علویان را یادآور شد. از ادبیاتی که نولدکه در این مقاله استفاده می‌کند، می‌توان برداشت کرد که به نظر او علویان آغازگر این تحریف‌های دوطرفه بوده‌اند. به هر حال همان‌طور که در معرفی این مقاله اشاره کردیم، نولدکه طبق غرضی که از نوشتن این مقاله داشت، صرفاً این تحریفات را ذکر کرده و زیاد به شناسایی مقصر اصلی داستان نپرداخته است.

بعد از اولین مقالهٔ نولدکه در این باره (و قبل از مقالهٔ دومش) ایگناس گلدتسیهر بود که در سال ۱۸۸۹ م به این مبحث پرداخت.^{۷۴} گلدتسیهر اشاره می‌کند از آنجا که امویان نمی‌توانستند اجازه دهند نسل علویان از همه جهت مقدس بماند، دست به تحریف روایاتی دربارهٔ نیای آنها ابوطالب زدند و به بدآوازه کردن او پرداختند و بعد از آن، طبیعتاً این متکلمان علوی بودند که روایات تاریخی فراوانی برای تکریم ابوطالب از دهان محمد (ص) اختراع کردند.

سپس رژی بلاشر (م ۱۹۷۳) فرانسوی در ۱۹۵۲ م در کتاب تاریخ ادبیات عرب خود به این موضوع اشاره‌ای کوچک کرد و اشعار منسوب به علی (ع) و پدرش را جعلی، دارای بافت سیاسی-مذهبی و بسیار متأخر دانست.^{۷۵}

پس از سه شخص مذکور، فرد مک‌دانر (متولد ۱۹۴۵ م) در سال ۱۹۸۷ م مقاله‌ای فنی و تحلیلی دربارهٔ وفات حضرت ابوطالب نگاشت.^{۷۶} او نیز به سعی عباسیان بلکه دارنشان دادن دامن ابوطالب و به تبع آن کاهش منزلت علویان در بین مردم اشاره می‌کند. وی در این مقاله اثبات می‌کند بسیاری از

۷۳. رک به: همین مقاله، بخش «پ»، شماره ۲.

74. Goldziher, Ignaz. *Mubammedanische Studien* (1889), vol. 2, p. 107.

با توجه به بیگانه بودن عنوان مقالهٔ گلدتسیهر نسبت به نوشتهٔ ما، در بخش کتابشناسی به معرفی این اثر پرداختیم.

۷۵. بلاشر، رژی؛ تاریخ ادبیات عرب (۱۳۶۳ ش)؛ ترجمهٔ آ. آذرنوش؛ ج ۱، ص ۲۷۷. این کتاب در کتابشناسی مقالهٔ حاضر ذکر و توصیف نشده است.

۷۶. رک به: همین مقاله، بخش «پ»، شماره ۵.

روایت های دال بر کفر ابوطالب ساختگی و اضافه بعضی راویان بوده است.

متأخرترین اثری که می توان به آن اشاره کرد، کتاب یوری رویین (متولد ۱۹۴۴م) است.^{۷۷} وی در بخشی از کتابش (*The Eye of the Beholder*) (۱۹۹۵م) روایات دال بر بی ایمانی حضرت ابوطالب را نسبتاً فنی بررسی کرده و به کم و کاست های روایات مختلف این باب اشاره می کند. البته با توجه به غرضی که رویین از نوشتن کتابش داشته است، جهت گیری خاصی در این مسئله از او شناسایی نمی شود.

در مجموع می توان گفت از آنجا که دیدگاه دانشمندان غربی درباره حضرت ابوطالب تا حد بالایی مبتنی بر روایات تاریخی و حدیثی اهل سنت است، کمتر می توان در آنها دیدگاهی موافق با نظر شیعه پیدا کرد. با این حال طرز تفکر کنونی آنها درباره ایمان آن حضرت نسبت به سال های قبل از ۱۹۵۰م تمایل بیشتری به دیدگاه شیعه پیدا کرده است. شاید بتوان دلیل این مطلب را مطالعات شیعی بیشتر در دوره معاصر دانست. به هر حال نگارش و ترجمه متون دقیق علمی شیعه در این باب به زبان های اروپایی قطعاً می تواند این طرز تفکر را بیش از پیش به سمت دیدگاه امامیه نزدیک کند.

کتابنامه

قرآن کریم

خسروی، فریبرز (زیر نظر)؛ دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی؛ چاپ اول؛ تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵ش.

اسفندیاری، محمد؛ کتابشناخت؛ چاپ اول؛ قم، نشر خزم، ۱۳۷۶ش.

افشار، ایرج؛ کتابشناسی ده ساله (۱۳۳۲ تا ۱۳۴۲) کتاب های ایران؛ حسین بنی آدم (با همکاری)؛ چاپ اول؛ تهران، انجمن کتاب، ۱۳۴۶ش.

فخر روحانی، محمدرضا؛ «حضرت ابوطالب در نگاه برخی مستشرقین» در فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه؛ شماره ۴۷، تابستان ۱۳۹۴ش.

میثمی غدیری، حسین؛ نبوة ابی طالب عبد مناف (علیه السلام)؛ قم؛ الحوزة العلمية، قرن ۱۴هـ.

ازهری لاذقی، سلیمان؛ بلوغ المآرب فی نجات آباءه (علیه السلام) و عمه ابی طالب؛ تحقیق سامی الغریبی؛ الطبعة الاولى؛ ۱۴۲۱هـ.

حسینی برزنجی، عبدالرسول؛ بسداد الدین و سداد الدین فی اثبات النجاة والدرجات للوالدین؛ تصحیح عباس الحسینی و حسین شکر؛ چاپ دوم؛ بیروت، دار الکتب العلمية، ۱۴۲۷هـ.

امینی، عبدالحسین؛ الغدیر فی الکتاب و السنة و الادب؛ الطبعة الاولى؛ قم، مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیه، ۱۴۱۶هـ.

خنیزی، عبدالله؛ ابوطالب مؤمن قریش؛ ترجمه حسین محفوظی موسوی؛ ویرایش دوم؛ قم، نشر حبیب، ۱۳۸۸ش.

مفید، محمد بن نعمان؛ ایمان ابی طالب (علیه السلام)؛ واحد تحقیقات اسلامی بنیاد بعثت (تحقیق)، چاپ اول؛ قم، ۱۳۷۱ش / ۱۴۱۳هـ.

شرف الدین عاملی، محمدعلی؛ شیخ الاطح: ابوطالب (علیه السلام)؛ الطبعة: نجف، ۱۳۴۹هـ.

مشکین نژاد، پرویز و سید سعید فیروزآبادی (به سرپرستی)؛ فرهنگ خاورشناسان؛ ویرایش دوم؛ تهران، پژوهشگاه علوم

انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۲ ش.

نیک بین، نصرالله؛ فرهنگ جامع خاورشناسان مشهور و مسافران به مشرق زمین؛ چاپ اول؛ تهران، انتشارات آرون، ۱۳۷۹ ش.

موسوی بجنوردی، کاظم (زیر نظر)؛ دایرةالمعارف بزرگ اسلامی؛ ج ۱۰، چاپ اول؛ تهران، مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۸۰ ش.

ابن ابی شیبه، عبدالله؛ المصنّف فی الاحادیث و الآثار؛ حوت، کمال یوسف (با مقدمه)؛ چاپ اول؛ بیروت، دار التاج، ۱۴۰۹ هـ.

مسلم بن حجاج؛ صحیح مسلم؛ بیروت؛ دار ابن حزم، ۱۴۱۹ هـ.

محمد بن اسحاق؛ السیر و المغازی؛ زکار، سهیل (تحقیق)؛ چاپ اول؛ قم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۶۸ ش.

سیوطی، جلال الدین؛ تدریب الراوی فی شرح تقریب النوای؛ اللحم، بدیع السید (التحقیق)؛ الطبعة الاولى؛ دمشق، دار الکلم الطیب، ۱۴۲۶ هـ.

جدیدی نژاد، محمدرضا؛ معجم مصطلحات الرجال و الدرايه؛ الطبعة الثانية؛ قم، انتشارات دار الحديث، ۱۴۲۴ هـ.

دحلان، احمد بن زینی؛ اسنی المطالب فی نجاة ابی طالب؛ حسن بن علی السقاف (التحقیق و التعليق)؛ الطبعة الثانية؛ عمان، دار الإمام النووی، ۱۴۲۸ هـ.

بلاشر، رژی؛ تاریخ ادبیات عرب؛ ترجمه آ. آذرنوش؛ چاپ اول؛ تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳ ش.

- Humphreys, R. Stephen (ed.). *International Journal of Middle East Studies*, vol. 29, no. 4, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

- Wilcox, Marrion (ed.). *Encyclopedia Americana*, Chicago: J. B. Lyon Company, 2012.

- Ansari, Hassan and Sabine Schmidke (eds.). *Sbii Studies Review*, 1(1-2). Leiden: E. J. Brill, 2017.

- Hughes, Thomas Patrick (ed.), *A Dictionary of Islam*, New York - London: Scribner, Welford & Co / W. H. Allen & Co, 1885.

- Ludwig W. (ed.). *Historical Dictionary of Islam*, Adamec, Lanham - Maryland - London: The Scarecrow Press, Inc., 2001.

- Netton, Ian Richard (ed.). *A Popular Dictionary of Islam*, Richmond: Curzon, 1997.

- Maqsood, Ruqaiyyah Waris (ed.). *A Basic Dictionary of Islam*, New Delhi: Goodword books, 1999.

- Al-Sayyid, Kamal. *The Companions of the Prophet and their Followers; Abu Talib: The Supporter of the Prophet* (vol. I), Jasim al-Rasheed tr., Qum: Ansariyan Publications, 2000.

- Newby, Gordon (ed.). *A Concise Encyclopedia of Islam*, Oxford: Oneworld, 2002.

- Glassé, Cyril (ed.). *The New Encyclopedia of Islam*, Walnut Creek - Lanham - New York: Roman & Littlefield Publishers, Inc., 2002.

- Glassé, Cyril (ed.). *The Concise Encyclopedia of Islam*, London: HarperSanFrancisco, 1999.

- Esposito, John L. (editor in chief). *The Oxford Dictionary of Islam*, New York: Oxford University Press, Inc., 2003.

- Houtsma, M. Th., Arnold, T. W., Basset, R. and R. Hartmann (eds.). *Encyclopaedia of Islam: A Dictionary of the Geography, Ethnography and Biography of the Mubammadan Peoples* (vol. I), 1st ed., Leiden - New York - København - Köln: E. J. Brill, 1987.

- Houtsma, M. Th., Arnold, T. W., Basset, R. and R. Hartmann (eds.). *Biographical Encyclopaedia of Islam*, New Delhi: Cosmo Publications, 2006.

- Houtsma, M. Th., Arnold, T. W., Basset, R. and R. Hartmann (eds.), *Enzyklopädie des Islam: ographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der mubammedanischen Völker* (vol. I), 1st ed., Leiden - Leipzig: E. J. Brill, Otto Harrassowitz, 1913.

- Houtsma, M. Th., Arnold, T. W., Basset, R. and R. Hartmann (eds.). *Encyclopédie de l'Islam: Dic-*

- tionnaire géographique, ethnographique et biographique des peuples musulmans* (vol. I), 1ère édition, Leyde - Paris: E. J. Brill, Alphonse Picard et Fils, 1913.
- Bearman, P. J., Bianquis, Th., Bosworth, C. E., van Donzel, E., Heinrichs, W. P. et al (eds.). *Encyclopaedia of Islam* (vol. I), 2nd ed., Leiden: E. J. Brill, 1986.
- Bearman, P. J., Bianquis, Th., Bosworth, C. E., van Donzel, E., Heinrichs, W. P. et al (eds.). *Encyclopédie de l'Islam* (vol. I), 2ème édition, Leyde - Paris: E. J. Brill, G.-P. Maisonneuve, Max Besson, Succ^R, 1960.
- Fleet, K., Krämer, G., Matringe, D., Nawas, J. and Everett Rowson (eds.), *Encyclopaedia of Islam* (vol. I), 3rd ed., Leiden: E. J. Brill, 2009.
- Thariani, Sabir. *Study on the life of Abu Talib*, Karachi: Peermahomed Ebrahim Trust, 1970.
- Esposito, John L. (ed.), *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*, Online Edition: Oxford University Press, 2009. Retrieved from Oxford Reference: <<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195305135.001.0001/acref/9780195305135-e-0988>>.
- Syed, M. H.. *Biographical Encyclopaedia of Islam* (vol. 3), New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd., 2009.
- A. J. Wensinck & J. H. Kramers (eds.), *Handwörterbuch des Islam*, Leiden: E. J. Brill, 1941.
- Brockhaus (unter der verantwortlichen Redaction des). *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (vol. 18), no. 1/2, 1864.
- Windisch, E. (unter der verantwortlichen Redaction des). *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (vol. 53), no. 1, 1899.
- Brockhaus (unter der verantwortlichen Redaction des). *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, vol. 14, no. 1/2, 1860.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur* (Erster Band), Leiden: E. J. Brill, 1943.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur* (Erster Supplementband), Leiden: E. J. Brill, 1937.
- Witkam, Jan Just. *Brockelmann in English: The History of the Arabic Written Tradition Online* (vol. I), Leiden, The Netherlands: Brill, n.d., Retrieved from: <<https://brill.com/view/db/breo>>.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Band II: Poesie. Bis ca. 430 H., Leiden, The Netherlands: Brill, 1975.
- Rubin, Uri. *The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims, a Textual Analysis*, Princeton, N.J.: The Darwin Press, Inc., 1995.
- John H. Marks and Robert M. Good (eds.), *Love and Death in the Ancient Near East. Studies in Honor of Marvin H. Pope*, Guilford, CT: Four Quarters Press, 1987.
- Khunayzi, Abdullah. *Abu Talib the Faithful of Quraysb*. Abdullah al-Shahin tr., 2nd ed., Qum: Ansariyan, 2007.
- Madelung, W. and F. Daftary (editors-in-chief), *Encyclopaedia Islamica* (vol. II), London: Brill, The Institute of Ismaili Studies (in association with), 2009.
- Islamic Ahl al-Bayt Organization (Islamic Mobility), *Abu Talib: The Staunch Believer*, online edition in "islamicmobility.com", 2017. Retrieved from: <<http://islamicmobility.com/files/pdf/pdf617.pdf>>.
- Al-Musawi, Sayyed Ghaith. *Unterstützer des Gesandten Allahs - Abu Talib*, online publish: CreateSpace, 2018.
- Jamil, Haroon. *Discussing Abu Talib - A Primer*, LULU Press (Al-Hassani Foundation), 2019.
- Rescher, Oskar. *Beiträge zur Arabischen Poesie (Übersetzungen, Kritiken, Aufsätze)* (vol. 4, pt. 1), Stuttgart: [s.n.], 193?.
- Naqawi, N. Abbas and Hasan Hamed Naqawi. *Refugee of Abu Talib (A.S)*, Islamabad: Uswa Publications, 2013.
- Goldziher, Ignaz. *Muhammedanische Studien*, Halle A. S.: Max Niemeyer, 1889.

- Yarshater, Ehsan. *Encyclopaedia Iranica* (vol. IV, Fasc. 5), London - Boston - Henley: Routledge and Kegan Paul, 1990.
- <https://www.britannica.com>
- <https://www.clisel.com>
- <https://www.wikipedia.com>
- <https://www.independent.co.uk>
- <https://www.urirubin.com>
- <http://mesas.emory.edu>
- <https://religion.columbia.edu>
- <https://www.refaiya.uni-leipzig.de>
- <https://miami.academia.edu>
- <http://www.fuatsezginsempozyumu.org>
- <https://edinburghuniversitypress.com>
- <http://worldcat.org>
- <https://www.hamshahrionline.ir>
- <https://www.theguardian.com>
- <https://www.amazon.com>
- <http://www.lulu.com>
- <https://www.linkedin.com>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی